

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2003:81

Gymnasiebibliotekariens yrkesroll

- En fenomenografisk undersökning

PER JOHANSSON

© **Författaren**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande av författaren/författarna.

Svensk titel: Gymnasiebibliotekariens yrkesroll – En fenomenografisk undersökning.

Engelsk titel: The Profession of the School Librarian: a Phenomenographic Study.

Författare: Per Johansson

Kollegium: Kollegium 3

Färdigställt: 2003

Handledare: Eva-Maria Flöög

Abstract: Although school librarians have an important role to play in high schools helping teachers and students during their education, Swedish school librarians are often considered to end up left out by teachers and head principals due to school librarians vague and unclear professional role in the school.

The aim of this thesis is to attempt to study school librarians' own apprehensions of their particular professional role in a high school context, and how their professional role is believed to be apprehended by teachers and head principals. The results are based on interviews made with eight school librarians working in different high school libraries in Gothenburg during April 2002.

By using phenomenographic method various existing apprehensions of the specific phenomena that the professional role of the school librarian constitutes of are made clear. The aim of the method is not to study *what* the profession constitutes of, but rather *how* it is apprehended by the school librarians themselves.

An exhaustive description of existing studies in this particular field of interest is given and is to be considered to be a background to which this thesis' results are to be seen. The results themselves reveal several different apprehensions of the professional role of the school librarian. Some apprehensions do school librarians have in common with each other, while some apprehensions are individual to its character.

This thesis does not make any attempt to analyse or relate the forthcoming results to other studies in this area. It merely presents the perceived apprehensions, as they were unravelled in the interviews.

Nyckelord: yrkesroller, gymnasiebibliotekarier, skolbibliotekarier, professioner, fenomenografi, gymnasieskolan

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	3
2. NÅGOT AV EN OTYDLIG YRKESROLL	4
3. PROBLEMMOMRÅDE	6
3.1. PROBLEMMOMRÅDETS AVGRÄNSNING	6
4. BAKGRUND	7
4.1. BILDEN AV EN BIBLIOTEKARIE.....	7
4.2. BIBLIOTEKARIEN I SKOLAN.....	8
4.3. GYMNASIEBIBLIOTEKARIEN.....	10
5. TIDIGARE FORSKNING	12
5.1. ÖVERSIKTSSTUDIER.....	12
5.2. FALLSTUDIER.....	14
5.3. STUDIER AV SKOL- OCH GYMNASIEBIBLIOTEKARIER.....	15
6. FENOMENOGRAFI SOM TEORI	17
6.1. TVÅ ASPEKTER AV EN UPPFATTNING.....	18
6.2. PROFESSIONSBEGREPPET	19
6.2.1. <i>Är bibliotekarieryrket en profession?</i>	20
6.2.2. <i>Ett alternativt professionsbegrepp</i>	21
7. FENOMENOGRAFI SOM METOD	23
7.1. FENOMENETS URVALSRAM.....	23
7.1.1. <i>Ett icke-representativt urval</i>	23
7.1.2. <i>Urskiljning av aspekter av ett fenomen</i>	24
7.2. INSAMLING AV EMPIRISKA DATA	25
7.2.1. <i>Kritik av intervjumetoden</i>	25
7.2.2. <i>Intervjuer med gymnasiebibliotekarier</i>	25
7.2.3. <i>Intervjuutskrifter</i>	26
8. ANALYS AV DET EMPIRISKA MATERIALET	27
8.1. ANALYSMODELL	27
8.1.1. <i>Övergripande helhetsintryck</i>	27
8.1.2. <i>Likheter och skillnader i utsagorna</i>	27
8.1.3. <i>Beskrivningskategorier</i>	27
8.1.4. <i>Beskrivningskategorier samordnade i ett "utfallsrum"</i>	28

9. UTFALLSRUM.....	29
9.1. GYMNASIEBIBLIOTEKARIERS UPPFATTNING AV DEN EGNA YRKESROLLEN.....	29
9.1.1. <i>Kompetens och egenskaper</i>	29
9.1.2. <i>Deltagande, inflytande och kanaler</i>	30
9.1.3. <i>Utbildnings- och yrkesbakgrund</i>	33
9.1.4. <i>Yrkesrollens möjliga utveckling</i>	34
9.2. LÄRARES UPPFATTNING AV GYMNASIEBIBLIOTEKARIENS YRKESROLL (SÅ SOM DEN UPPFATTAS AV GYMNASIEBIBLIOTEKARIER).....	36
9.3. SKOLLEDARES UPPFATTNING AV GYMNASIEBIBLIOTEKARIENS YRKESROLL (SÅ SOM DEN UPPFATTAS AV GYMNASIEBIBLIOTEKARIER)	39
10. DISKUSSION.....	42
10.1. BIBLIOTEKARIE – EN YRKESROLL I MARGINALEN	42
10.2. LÄRARES RELATION TILL GYMNASIEBIBLIOTEKARIER.....	47
10.3. SKOLLEDARES RELATION TILL GYMNASIEBIBLIOTEKARIER	50
11. RESULTATSAMMANSTÄLLNING	52
SAMMANFATTNING	54
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56
BILAGA 1.	59

1. INLEDNING

Det finns många som på senare tid har pekat på bibliotekariens osynliga yrkesroll och behovet av att lyfta fram bibliotekariens särskilda kompetens. Tidigare halvhjärtade försök att diskutera yrkesrollen har vanligtvis lett in på en traditionell syn på bibliotekarien som något av en hjälpgumma (för det är nästan alltid en hon) som arbetar efter gamla och oföränderliga metoder i dammiga bibliotek. Det är den uppfattningen som man många gånger kan få. Men ibland väcks en seriös debatt till liv också om bibliotekariens yrkesroll, och kring frågan huruvida yrket utgör en profession eller ej (och eventuella konsekvenser av det). Men snart nog falnar åter intresset för bibliotekarien och frågor kring dennes yrkesroll.

Vikten av att bibliotekariens yrkesroll diskuteras har emellertid uppmärksammats allt mer som ett led av informationssamhällets framväxt, och med insikten om att organisation av - och förmedling av information blir allt viktigare. I en rapport behandlande bibliotekariers yrkesroll konstaterar journalisten Peter Almerud att:

Bibliotekariens yrkesroll kommer allt mer i fokus i takt med att informationssamhället konsolideras och mot bakgrund av att olika aktörer i samhället blir allt mer beroende av adekvat hjälp att söka och bearbeta adekvat information. *Men diskussionen kring bibliotekariens yrkesroll har kommit i skuggan av den diskussion som rör biblioteken i stort [min kursivering]..* (Almerud, Peter. *Biblioteken, bibliotekarien och professionen: En rapport från fyra nordiska länder* 2000, s 4)

I *Skolbiblioteken i Sverige: Kartläggning, analys och probleminventering* sammanfattas emellertid situationen för svenska skolbibliotek som över lag otillfredsställande på flera olika punkter (1999, s. 25). Den gängse bilden av skol- och gymnasiebibliotekarien har på samma sätt som bilden av skol- och gymnasiebiblioteken sedan lång tid varit nedslående, men på senare tid har man på annat håll lyft fram vinsterna med- och möjligheterna med skol- och gymnasiebibliotek, där exempel på skol- och gymnasiebibliotekarier som tar egna initiativ och som armbågar sig fram och in i skolans organisation ges tyngd. *Skolbibliotek i fortsatt medvind! Fler idéer och modeller: Artiklar ur Barn och kultur 1994-2002* (2002); *Viljan att lära: Om lärandets drivkrafter och skolbibliotekets möjligheter* (Hasselrot, Titti, & Sundin Beck, Ulla 2002) och *Skolbibliotekets pedagogiska roll – En kunskapsöversikt* (Limberg, Louise 2003) är några exempel på senare forskning som fokuserar på olika aspekter av skolbibliotek och av skol- och gymnasiebibliotekariens yrkesroll, och som har publicerats i Sverige.

I den sistnämnda forskningen lyfts de skol- och gymnasiebibliotekarier fram som gjort sig oundgängliga på skolan, de som byggt hemsidor och de som är naturliga inslag i undervisningen, från det att den planeras i lärarrummen tills det att eleverna redovisar sina färdiga skolarbeten i klassrummen. Den motstridiga bild av gymnasiebibliotekarier som ges i litteraturen ger oss anledning att undersöka gymnasiebibliotekariens yrkesroll mer ingående.

2. NÅGOT AV EN OTYDLIG YRKESROLL

Skolbibliotekets funktion har som vi har kunnat konstatera på senare tid åter aktualiserats i skoldebatten, och man har från bland annat skolledares håll visat en viss insikt i behovet av en förändrad roll också för skolbibliotekarien (*Skolbibliotek som arbetsätt* 1997, s. 5). Det är glädjande att se att uppmärksamheten har fästs inte endast vid skol- och gymnasiebiblioteken i traditionell mening, utan också vid de bibliotekarier som faktiskt arbetar i dem. Även om det inte är helt fel att betrakta skol- och gymnasiebibliotekarier som en integrerad del av ett skol- eller gymnasiebibliotek, är det viktigt att studera deras yrkesroll skild från den verksamhet de är satta att leda (där den förra är en förutsättning för den senare).

Innan vi ser närmare på skol- och gymnasiebibliotekarien är det på sin plats att studera bibliotekariens yrkesroll som sådan, utan att kategorisera bibliotekarier efter olika arbetsområden. Dr Richard Rubin försöker i *Foundations of Library and Information Science* (1998) fånga själva essensen i bibliotekariens yrkesroll. Jag tar mig friheten att citera ett längre stycke:

Librarianship, like many professions, is a combination of work that appears routine and work that requires theoretical and conceptual knowledge and judgement. Such a view does not see librarianship so much as a set of individual tasks, as it does a field that performs an essential social and political function demanding a broad understanding of the nature of knowledge, information, people, and society. It requires an understanding that permits us to evaluate, make judgements, and set future courses of action. For example, knowing the name of a particular source may be useful for answering a specific query, but understanding people's information needs and how to identify and evaluate them requires a different type of understanding. This latter type of understanding helps librarians design their information systems, choose areas of emphasis, and design methods for encouraging the use of such systems. The same may be said about understanding the principles of selection, the effects of information policy, the uses of technology, the manner by which knowledge is organized, and the principles that guide the operation of information giving institutions. ...a master's degree is not so much a qualification for a particular position, as it is a qualification for entry into the profession. (Rubin 1998, s. 373)

Rubin lyckas ge ett tämligen övergripande och målande porträtt av de kvalitéer bibliotekariens yrkesroll inrymmer, men han lämnar märk väl det öppet för olika individer att själva utforma sin yrkesroll efter avslutad utbildning. Yrkesrollen som bibliotekarie har också förändrats över tid som en följd av att samhället förändrats och att nya krav har ställts på bibliotekarien. Som en direkt följd av informationssamhällets framväxt har yrkesrollen kommit att handla mer om att organisera en allt större och mer komplex informationsmängd i samhället. I takt med att informationsteknologin har utvecklats har skol- och gymnasiebibliotekarien också blivit mer tekniskt och pedagogiskt orienterad (Müller, Lena. Ny teknik och ny kunskapssyn: skapar nya utmaningar. I *Skolbibliotek i fortsatt medvind: Fler idéer och modeller* 2002).

Gymnasiebibliotekarien har en särskild roll som ansvarig för informationsresurserna på en skola, tillgängliggörandet av dessa resurser, och ansvaret för att dessa integreras i skolans undervisning. Gymnasiebibliotekarien ansvarar på så sätt för att elever och lärare utvecklar en grundläggande informationskompetens. Elsa Gómez och Margareta Swenne redogör i *Aktivt lärande med skolbibliotek: Idéer och metoder för lärare och bibliotekspersonal i grundskolan* för hur den dubbla kompetens som amerikanska skolbibliotekarier har – bibliotekariens och lärarens – gör det möjligt (1996, s. 32-35). Men hur det i detalj skall ske i Sverige har inte blivit bestämt centralt utan är lämnat åt de enskilda gymnasiebibliotekarierna att själva

avgöra. Gymnasiebibliotekariens yrkesroll ligger förhållandevis nära lärarens yrkesroll inte minst med tanke på att de som sökt sig till yrket som skol- eller gymnasiebibliotekarie i stor utsträckning också övervägt att bli lärare (Almerud 2000, s. 49-50).

De kan ändå anses vara en stor utmaning för skol- och gymnasiebibliotekarier att utveckla yrkesrollen till att kunna arbeta också utanför skol- och gymnasiebiblioteks fysiska rum. Behovet av att yrkesrollen kartläggs och diskuteras är av den anledningen stor. Finns det redan anledning att tro att gymnasiebibliotekarien har lämnat sin undanskymda plats i gymnasiebiblioteket för att ta steget ut i klassrummen? Om så är fallet, i vilken utsträckning delar olika gymnasie-bibliotekarier uppfattningen av den nya yrkesrollen?

3. PROBLEMMOMRÅDE

Uppsatsens övergripande syfte är att utifrån intervjuer undersöka ett urval gymnasiebibliotekariers uppfattningar av den egna yrkesrollen, men också deras uppfattning av hur lärare och skolledare ser på dem i yrkesrollen som gymnasiebibliotekarier. För att uppnå syftet avser jag operationalisera problemområdet genom att i uppsatsen närma mig följande frågeställningar:

- *Vilka uppfattningar har gymnasiebibliotekarier av sin yrkesroll?*
- *Vilka uppfattningar har gymnasiebibliotekarier av lärares uppfattningar av yrkesrollen?*
- *Vilka uppfattningar har gymnasiebibliotekarier av skolledares uppfattningar av yrkesrollen?*

3.1. PROBLEMMOMRÅDETS AVGRÄNSNING

Gymnasiebibliotekariens arbete sker i huvudsak gentemot elever. För att arbetet skall nå bästa resultat förutsätts emellertid en god kontakt med skolledning och ett nära samarbete med lärare. Det är gymnasiebibliotekariernas yrkesroll ställd i relation till skolledning och lärare som är studieobjektet i föreliggande uppsats.

Yrkesrollen avseende gymnasiebibliotekariers direkta kontakt med elever lämnas här helt åt sidan.

4. BAKGRUND

4.1. BILDEN AV EN BIBLIOTEKARIE

Det är problematiskt att definiera bibliotekariens yrkesroll. Svårigheten att klart och tydligt definiera en teoretisk kärna som kan ligga till grund för bibliotekariens yrkesroll lämnar utrymme för uppfattningar av det slag som hävdar att det inte alls krävs någon särskild kunskap eller färdighet för att arbeta som bibliotekarie. Företrädare för denna uppfattning menar att yrkesrollen är nästan uteslutande praktiskt till sin natur, och att därför vem som helst kan arbeta som bibliotekarie efter att ha fått enklare instruktioner.

Any intelligent college graduate can begin working in a special, public or academic library and quickly learn the skills necessary to catalogue, do reference work, manipulate overrated computer systems, or even administer. (Robert Hauptman, enligt Rubin 1998, s. 372-373).

Enligt denne Hauptman är inte heller mindre än 90 procent av bibliotekarieyrkets arbetsuppgifter administrativa till sin karaktär. Den mystik som bibliotekarier omger sitt yrke med är enligt Hauptman skapad av- och upprätthållen av bibliotekarierna själva (Hauptman, enligt Rubin 1998, s. 373). En annan och mer vanligt förekommande uppfattning gör gällande att bibliotekariers yrke är så beskaffat, att det utgör ett särskilt och klart avgränsat yrke, vars utövare har ett i mer eller mindre grad uttryckligt monopol på yrkeskunskapen; om än med kopplingar och förgreningar till en rad olika närliggande yrken. De högskolor som utbildar bibliotekarier kan med säkerhet sägas företräda denna senare uppfattning där stor vikt läggs vid en teoretisk grund för yrket.

Ifrågasättandet av behovet av en högre utbildning för att bli bibliotekarie är enligt min mening tämligen anmärkningsvärt. Det finns säkerligen många som utan adekvat utbildning arbetar och verkar alldeles utmärkt som bibliotekarier (så är fallet på många skolor), men att bestrida att de särskilda kunskaper och färdigheter som en bibliotekarie inhämtar genom utbildning skulle sakna betydelse är att ifrågasätta betydelsen av all högre utbildning. Delar man uppfattningen att bibliotekarieyrket inrymmer mer arbetsmoment än att uteslutande ordna böcker och andra dokument i alfabetisk ordning, kommer man snabbt fram till insikten om att en teoretisk bas är en förutsättning för att verka inom yrket. (Jag tycker mig finna stöd för den uppfattningen i bland andra Rubin 1998; Seldén, Lars. *Kapital och karriär: Informationssökning i forskningens vardagspraktik* 1999; Ögland, Malin. *Skolans bibliotek: Om att utveckla samarbetet mellan skolbibliotek och arbetslag* 2002 med flera.) Jag skall inte inlåta mig i en djupare diskussion i denna fråga utan konstaterar kort att grundsynen på yrket som sådant naturligtvis avspeglar sig på vilken yrkesroll man tillskriver bibliotekarien. Författaren sluter sig till dem som menar att bibliotekariens yrke i hög grad kan te sig praktiskt men vilar på en egen teoretisk grund.

Individuella karaktärsdrag kan naturligtvis bidra till yrkesrollens utformning. När vi undersöker vilken karaktär och särskilda egenskaper bibliotekarier har över lag, men som särskilt gymnasiebibliotekarier kan tillskrivas, är det mest slående den övervägande delen kvinnor som bibliotekarier utgör. Det är inte fel att betrakta bibliotekarieyrket som ett kvinnoyrke. [Jag lägger inga som helst värderingar i det påståendet!] Svenska skol- och gymnasiebibliotekarier är också nästan uteslutande kvinnor födda på 1940- och 1950-talet (Almerud 2000, s. 49). Undersökningar visar att yrket också allmänt är betraktat som ett kvinnoyrke. I en amerikansk studie från 1993 rangordnades 129 olika yrken i en skala mellan

det som upplevdes som mest maskulint till det som upplevdes som mest feminint. Bibliotekarie rangordnades som det sjätte mest feminina yrket efter: manikyrist, sjuksköterska, receptionist, privatsekreterare och prima ballerina [sic!] (i Rubin 1998, s. 383). Resultatet kan inte tolkas på något annat sätt än att yrket som bibliotekarie generellt förknippas med det som människor anser vara feminint (vilket är en tämligen subjektiv uppfattning!). Det finns ingen anledning att anta att resultaten för svenska förhållanden skulle vara nämnvärt annorlunda. Karaktärsdragen i de amerikanska studierna pekar på bibliotekariens karaktärsdrag som varande *timida* och *i avsaknad av ledaregenskaper*.

In general, both male and female librarians exhibit personality traits of defence, passivity, nonassertiveness, and self-abasement. ...resistant to change, lacking initiative, and disinterested in decision-making... Interestingly, there is little evidence that, despite the stereotype, librarians are authoritarian in character. (Rubin 1998, s. 384-385)

Bilden av bibliotekarien som förmedlas är föga överraskande. (Richard Rubin konstaterar emellertid att de resultaten för övrigt stämmer väl in på den större delen av befolkningen oavsett yrkestillhörighet!)

Senare studier av bibliotekariens karaktärsdrag visar på egenskaper som: *bestämddhet, uthållighet, oberoende, arbetsvillighet, uppfinningsrikedom*, etc.. Dessa ligger mer i linje med mer moderna ideal (Rubin 1998, s. 385). Man kan sluta sig till att det är svårt att fånga en gemensam karaktär hos en hel yrkesgrupp. Jag vill starkt betona att jag ställer mig tveksam till forskningsinsatser som gör anspråk på att kunna göra det. I takt med att arbetsuppgifter förändras, arbetsmarknader förändras och att nya bibliotekarier utbildas bör rimligen en kontinuerlig förändring ske.

Hur uppfattar då bibliotekarier att andra ser på dem? Richard Rubin diskuterar också den aspekten, och visar intressant nog på att bibliotekarier ofta uppfattar andras syn på sig själva som negativ (1998, s. 383-386). Han menar att vi alla känner igen stereotypen av en bibliotekarie. Stereotypen framställs som en äldre kvinna med hårknut, fotriktiga skor och glasögon. Bibliotekarier tror dessutom att bilden av dem själva är att bibliotekarier är *auktoritära, barska* och *ständigt manar låntagare till tystnad* i biblioteket (Rubin 1998, s. 383-386).

Ur ett könsperspektiv är det intressant att notera att manliga bibliotekarier, enligt Rubin, upplever att de betraktas som *omanliga, ineffektiva* eller rent av *feminina* (1998, s. 383). Rädslan som många manliga bibliotekarier upplever för att betraktas som mindre manliga tar sig bland annat uttryck i att män i flera fall väljer att utge sig för att ha andra yrken om tillfrågade. Fantasifulla yrkestitlar som är mer förknippade med information och teknologi i olika kombinationer och variationer blir ett försvar för att slippa förknippas med något som de upplever upplevas som ett mindre manligt yrke. En sådan inställning till det egna yrket kan naturligtvis inte undgå att avspeglas också i omgivningens syn på bibliotekarieyrket, vilket får konsekvenser för nyrekryteringen (och snedrekryteringen ur ett könsperspektiv) av studenter till bibliotekshögskolor samt yrkets låga status (Rubin 1998, s. 383).

4.2. BIBLIOTEKARIEN I SKOLAN

Gymnasiebibliotek målas många gånger upp i positiva ordalag och sägs ofta utgöra hjärtat eller hjärnan i skolan. Gymnasiebibliotekarier upplever inte att dylika påståenden svarar mot

den faktiska verkligheten. Diskrepansen mellan ord och handling har bland andra gymnasiebibliotekarien Solveig Hedenström kunnat konstatera i sin riksomfattande undersökning *Exploderar gymnasiebiblioteken?: En rapport om gymnasiebibliotekens resurser, integration i undervisningen och förändringsbehov* (1997). Hon menar att ett sätt att faktiskt lägga vikt bakom orden där man säger sig betrakta gymnasiebiblioteken som skolans hjärta eller hjärna vore att tillsätta mer personal till dem. Härigenom skulle man tydligare kunna visa på betydelsen av gymnasiebiblioteken och betydelsen av gymnasiebibliotekarien i skolan (Hedenström, Solveig. Hur står det till med gymnasiebiblioteken?: Resultat och reflektioner kring en undersökning. I *Informationssökning i fokus: Idébok och metodbok för gymnasieskolans bibliotek* 1998). Kartläggningar av svenska skolbibliotek visar emellertid att resurserna är otillräckliga i flertalet gymnasiebibliotek och att gymnasiebibliotekarien av denna anledning begränsas till att utföra så gott som uteslutande administrativa arbetsuppgifter (Malmström, Inger. Nu exploderar gymnasiebiblioteken och gymnasiebibliotekarien går i bitar! *Biblioteksbladet* 1995:8; Hedenström 1997; *Skolbiblioteken i Sverige* 1999). Den stora betydelsen av att åstadkomma förändrade förhållanden för det arbete som läggs ner i skolornas bibliotek framstår klart.

Ett intressant område inom svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning är därför bibliotekets och bibliotekariens yrkesroll i skolan. Under en lång tid har den legat vid sidan om svensk biblioteksforskningens huvudintressen. Det är fortfarande sällan som uppmärksamheten är riktad mot den eller de personer som är satta att leda verksamheten i ett skol- eller gymnasiebibliotek.

I diskussionen talat man mycket om bibliotekens roller. Man talar mindre om bibliotekariernas roller, trots de stora förändringar, både vad gäller arbetssituation och kompetenskrav, och trots att såväl bibliotekariens faktiska roll som hans/hennes bild av sin egen och bibliotekets roll ha avgörande betydelse för biblioteksutvecklingen. Vi vet dessutom mycket lite om hur bibliotekarien själva ser på sin yrkesroll och bibliotekets samhällsroll. Och vi har ganska lite kunskap om bibliotekariernas självbild och bild av biblioteket påverkar biblioteksverksamheten (Almerud 2000, s. 3-4).

Många gånger tycks bibliotekarien betraktas som en oskiljaktig del av skolbibliotekets fysiska gestalt, en del integrerad och likställd med databaser, tidskriftsställ eller fysiska objekt. Skol- och gymnasiebibliotekarien och dennes yrkesroll betraktas i regel som en gång för alla given och framställs ofta stereotyp. De gånger yrkesrollen diskuteras i sak är det ofta med utgångspunkt från David V Loertschers taxonomier, där skol- eller gymnasiebibliotekarien relateras till lärare, skolledare och elever (se Loertscher, David D. *Taxonomies of the School Media Library Program* 1988). Mindre ofta behandlas skol- och gymnasiebibliotekarien som ett studieobjekt i sig, skild från de primära arbetsuppgifter i skolan som är direkt knutna till det fysiska biblioteket. Det är olyckligt eftersom skol- och gymnasiebibliotekariens kunskaper och kompetens obestriddligen har en direkt inverkan på den verksamhet han eller hon är satt att leda.

På de skolor och högskolor där det finns bibliotekarien kan hon eller han med sin speciella kompetens direkt bidra till att höja kvaliteten på elevernas eller studenternas arbeten. Det kan ske om bibliotekarien finns med i hela den pedagogiska processen, det vill säga från planering över genomförande och redovisning till utvärdering. (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s. 32)

Den litteratur och den forskning som särskilt riktar sitt intresse mot svenska gymnasiebibliotek och deras plats och funktion i gymnasieskolan är inte omfattande, även om intresset för dessa vuxit under senare år; inte minst att döma av åtskilliga magisteruppsatser i

Biblioteks- och informationsvetenskap som lagts fram av studenter vid Bibliotekshögskolan i Borås (se till exempel Löfkvist, Jenny. *Gymnasiebibliotekarien – informationsspecialist och pedagog: Om gymnasiebibliotekariens yrkesroll och dess angränsning till lärarrollen* 2000; Marklund, Karin. *Söka, sovra, läsa, lära...: Om gymnasiebibliotek som pedagogiskt hjälpmedel* 1997; Gustafsson Cajsa & Hansen, Jenny. *En gymnasiebibliotekaries möte med eleverna: En fallstudie* 1999). De bidrar inte minst med nya empiriska data i olika måtto till den ackumulerade kunskap om gymnasiebibliotek och gymnasiebibliotekarier som håller på att byggas upp i Sverige. De är emellertid alla hänvisade till att utgå från den än så länge något begränsade grundforskning som finns att tillgå på området.

Slående är att litteratur och forskning på området är så gott som genomgående författad av de som själva är skol- och gymnasiebibliotekarier, eller som på annat sätt är nära knutna till biblioteksverksamhet. En sådan omständighet utgör en risk för en vetenskaplig bias där fakta i hög grad riskerar att färgas i en otillbörlig utsträckning av forskarens subjektiva utgångspunkt. Frånvaron av studier som mer objektivt och kritiskt undersöker bibliotekariers yrkesroll – inte minst inom skolan – är påfallande.

4.3. GYMNASIEBIBLIOTEKARIEN

Jag kommer här presentera synen på bibliotekarier verksamma inom skolan så som den framställs i tidigare forskning. Det har som ovan nämnts varit svårt att utifrån tidigare forskning särskilja uppfattningen av den egna yrkesrollen som skolbibliotekarier har från den som gymnasiebibliotekarier givit uttryck för. Ingen särskiljning har här därför gjorts. Undersökningar visar att likheterna skol- och gymnasiebibliotekarier emellan borgar för att deras uppfattningar av sin egen yrkesroll är jämförbar. Peter Almerud menar till och med att "...likheten är påfallande" (2000, s. 49).

Gymnasiebibliotekarier arbetar många gånger ensamma och skilda från andra bibliotekarier på såväl folk- och forskningsbibliotek som på andra skolor. De kan därför sägas vara föremål för en förhållandevis liten insyn från andra bibliotekarier, samtidigt som insynen i och influenser från andra bibliotekariers arbete kan vara starkt begränsade. Risken för att bli isolerad i sitt arbete är därför stor (Hansson, Johanna. Det är något motsägelsefullt med skolbiblioteken. *Barn & Kultur* 1999: 4-5). Gymnasiebibliotekarier utgör av den anledningen en yrkesgrupp som är svår att studera. Det är utifrån den förutsättningen än viktigare och än mer intressant att undersöka gymnasiebibliotekariens yrkesroll och inplacering i skolan, för att bättre kunna förstå de särskilda villkor gymnasiebibliotekariens arbete är förenat med. Svårigheten i att definiera gymnasiebibliotekariens yrkesroll (utöver den uppenbara kopplingen till den grundläggande arbetsuppgiften att tillhandahålla olika former av information som svarar mot låntagares olika informationsbehov) kan förklaras av yrkesrollens komplexitet. En gymnasiebibliotekaries yrkesroll rymmer en rad olika kunskaper och färdigheter och ställer höga krav på service, flexibilitet och kunnande inom en rad olika områden. Den ter sig säkerligen också (som så mycket annat) helt annorlunda för en utomstående än för gymnasiebibliotekarien själv. Utvecklar varje enskild gymnasiebibliotekarie en egen unik yrkesroll eller är det möjligt att hos olika och från varandra oberoende gymnasiebibliotekarier finna en gemensam yrkesroll? Vilken uppfattning av sig själva som gymnasiebibliotekarier och av andras uppfattning av sig själva och av sin yrkesroll kan de ge uttryck för? Frågor som dessa ligger i fokus i denna undersökning.

En genomgång av huvuddragen i den tidigare forskning som skett inom ramarna för föreliggande uppsats ämnesområde kan presenteras på olika sätt. Att redogöra för den rent kronologiskt är tänkbart men ett tematiskt tillvägagångssätt synes mer lämpligt i föreliggande fall. Två olika modeller för en tematisk genomgång framstår här som mer ändamålsenliga än andra.

En första modell skulle vara att indela litteratur och tidigare forskning på området rent generellt, genom att särskilja den som behandlar skolbibliotek på grundskolenivå från den som behandlar gymnasiebibliotek på gymnasienivå. Härigenom skulle en klar distinktion dem emellan kunna göras. Det som emellertid talar emot en sådan modell är att den verksamhet som bedrivs i ett gymnasiebibliotek inte rimligtvis skiljer sig åt från den verksamhet som bedrivs i ett skolbibliotek på grundskolenivå (eller ens den som bedrivs vid folkbibliotek) i en sådan omfattning att en sådan uppdelning blir försvarad. Det är inte möjligt att förbise den litteratur och forskning som finns på området endast på grundval av att den inte explicit behandlar gymnasiebibliotek - snarare tvärtom.

Det synes vara att föredra att lägga den ovan beskrivna modellen åt sidan för att närmare överväga en andra modell, som grovt indelar tidigare forskning i tre kategorier. Den första kategorin rymmer representativ litteratur och forskning som behandlar skol- och gymnasiebibliotek generellt, där många olika aspekter belyses och diskuteras. En andra kategori inrymmer forskning i mer avgränsade undersökningar eller projekt. I dessa är forskningen dessutom avgränsad till att i regel studera bibliotek antingen på grundskolenivå eller på gymnasienivå, och då också i ett mer avgränsat geografiskt område. Den här kategorin forskning utgör empirisk forskning där bland annat gymnasiebibliotekariens yrkesroll närmas. En tredje och sista kategori utgör forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap där intresset är riktat mot bibliotekariers som yrkesgrupp; deras yrkesroll; kunskande och kompetens. Detta sistnämnda undersökningsområdet är emellertid det minst utforskade av de tre kategorierna och lämnar mycket att önska för framtida forskning. Föreliggande uppsats resultat hoppas kunna utgöra ett bidrag till det.

5. TIDIGARE FORSKNING

Litteratursökningar i en inledande fas har gjorts i databaser sökbara genom Högskolan i Borås: bland andra högskolans egen bibliotekskatalog, den nationella databasen *Libris* samt artikeldatabasen *Mediearkivet*, resulterade i en mångfald träffar av information med anknytning till skolbibliotek och gymnasiebibliotek generellt. Senare forskning som mer direkt behandlar svenska bibliotekariers, skol- eller gymnasiebibliotekariers yrkesroll har visat sig vara något mer begränsad. Litteratursökningar har skett parallellt under hela uppsatsskrivandet. Det har av den anledningen varit möjligt att konsultera också de undersökningar och forskningsöversikter som publicerats under uppsatsarbetets gång.

Internationell forskning kring skolbibliotek och skolbibliotekarier, med särskild tonvikt vid amerikansk forskning, är i förhållande till svenska förhållanden tämligen riklig. I USA, ansvarar fackutbildade lärare, med biblioteks- och informationsvetenskaplig påbyggnadsutbildning (teacher-librarians) för skolbibliotekets verksamhet, och en dubbel kompetens gör det naturligtvis möjligt att integrera skolbiblioteket, och särskilt då skolbibliotekarien, i undervisningen mer än vad som är fallet för svenska förhållanden. Bibliotekarien får därmed en mer handledande roll i skolan (se t ex Cleaver & Taylor 1989). Internationell forskning har här till stor del lämnats åt sidan, detta med anledning av att den inte behandlar en jämförbar yrkesroll med den som skol- och gymnasiebibliotekarier har i Sverige.

5.1. ÖVERSIKTSSTUDIER

Två tidiga bidrag till forskningen kring bibliotek i skolan ligger till grund för många efterkommande studier. Gunnel Odenstam, Gunnel Svensson och Eva Trotzig presenterar i *Biblioteket i undervisningen: En arbetsmodell för informationssökning i samarbete elev-lärare-bibliotekarie (LBS-projektet)* (1976) en modell för hur biblioteket kan integreras i undervisningen genom ett utvecklat samarbete mellan elever, lärare och bibliotekarier. Modellen är utformad efter de resultat som framkom i ett samverkansprojekt mellan lärare, bibliotekarier och elever, där flera svenska skolor medverkade. Det pekar på möjligheterna att utveckla bibliotekets pedagogiska funktion. Frånsett dagens allt mer differentierade mediautval och konsekvenserna av det är modellen fortfarande användbar. I den uppmuntras bibliotekarien att ta en mer aktiv roll i skolan. Författarna ger flera exempel på hur bibliotekarien med sin särskilda yrkeskompetens kan integrera biblioteket i undervisningen redan på ett tidigt stadium, och vilka pedagogiska vinster detta medför.

Grundskolans bibliotek och i vilken utsträckning de utgör eller kan utgöra en pedagogisk resurs diskuteras i *Undervisa med skolbibliotek; Ett kompendium för grundskollärlinjen 1-7* (1988) av Elsa Gómez som också den fortfarande är aktuell. Den behandlar olika aspekter på undervisning i grundskolan där skolbiblioteket tilldelas en framträdande roll i egenskapen av en pedagogisk funktion vid sidan om den sociala- och kulturella. Bibliotekarien får i den en mer handledande roll tillsammans med skolans lärare. Gómez konstaterar att: "En av bibliotekets viktigaste resurser är personalen" (1988, s 5). Den personal som det refereras till är emellertid inte bibliotekarier i den bemärkelse som här avses utan lärarbibliotekarier. Den problematik som lyfts fram kring den tidsbrist och underbemanning som råder på svenska skolbibliotek känns emellertid igen i senare forskning.

Såväl Odestam, Svensson och Trotzigs som Gómez studier har betraktats som något av handböcker eller manualer för det övergripande arbetet i skolbibliotek. De har båda en pedagogisk utgångspunkt med sitt arbete. De rymmer också en mängd konkreta förslag på arbetsmetoder som kan tillämpas praktiskt och ger förslag på material som kan användas. Båda arbetena är emellertid skrivna utifrån bibliotekariens eget perspektiv, där den egna rollen inte problematiseras i någon egentlig mening. Skol- och gymnasiebibliotekariers avsaknad av formell pedagogisk kompetens diskuteras inte alls. Det är en fråga som aktualiserats i en allt större utsträckning i senare forskning och som har en inte ringa betydelse för i vilken utsträckning skol- och gymnasiebibliotekarien faktiskt kan integreras i undervisningen. Den resursbrist som varit ett återkommande tema inom forskningen diskuteras också den endast knapphändigt. Den har naturligtvis också den en direkt inverkan på vilka möjligheter en skol- eller gymnasiebibliotekarie har att arbeta efter.

Ulf Bolander, Cecilia Broberg, Cecilia Ekeröth, med flera har i *Informationssökning i fokus : Idé och metodbok för gymnasieskolans bibliotek* (1998) sammanställt en samling artiklar knutna till gymnasiebibliotek. I dessa lyfts olika aspekter på bland annat gymnasiebibliotekets placering i gymnasieskolan fram – allt ifrån medieanslag och urval till ett undersökande arbets sättets inverkan på gymnasiebiblioteket i skolan. Som en följd av detta diskuteras gymnasiebibliotekariens yrkesroll något. I några fall diskuteras också personalfrågor där gymnasiebibliotekarien över lag tillskrivs ha en utsatt position, oförmögen att under rådande knappa omständigheter i svenska skolor, på ett tillfredsställande sätt förverkliga idén om gymnasiebiblioteket som skolans hjärna eller centrum. Gymnasiebibliotekariens tillvaro och yrkesroll målas därmed upp i mindre optimistiska ordalag konsekvent med tidigare forskning.

Aktivt lärande med skolbibliotek : Idéer och metoder för lärare och bibliotekspersonal i grundskolan av Elsa Gómez och Margareta Swenne (1996) är ytterligare en handbok för såväl lärare som bibliotekspersonal om hur man på ett bra sätt kan integrera biblioteket i undervisningen och på vilka grundvalar ett samarbete mellan lärare och bibliotekarier kan utvecklas. Yrkesrollen som skolbibliotekarie diskuteras inte nämnvärt. Tyngdpunkten ligger snarare på praktiska tips på hur man faktiskt kan gå till väga i ett fungerande skolbibliotek, för att ge grundskoleelever kunskaper i informationssökning i förening med den ordinarie undervisningen. Författarna visar på att en stor del av tiden för lärarebibliotekarier och skolbibliotekarier på grundskolenivå går åt till administrativa uppgifter framför de mer handledande arbetsuppgifterna, vilket förhindrar den pedagogiska roll som skolbibliotekarien skulle kunna ha (Gómez & Swenne 1996, s. 26-27).

I *Skolbibliotek i medvind! Idéer och modeller för framtiden: Artiklar ur Barn & Kultur 1991-1993* (1993) samt i uppföljningen *Skolbibliotek i fortsatt medvind* (2002) diskuteras en rad olika aspekter på skolbibliotek. Artikelsamlingarna är tänkta att utgöra material för bibliotekarier, lärare och skolledare för utvecklingsarbete av skolbibliotek på alla skolans nivåer. Författarna är alla i något avseende knutna till biblioteksrelaterad verksamhet. Det stora flertalet är själva bibliotekarier. Flera artiklar pekar på brister i svenska skolbibliotek och ger förslag på åtgärder som kan vidtagas för att råda bot på problemen. Återkommande teman är bristfälliga resurser som en följd av nedskärningar inom skolan, föråldrade mediabestånd, otillräckligt avsatta bibliotekarietjänster, etc. som känns igen från tidigare forskning. Detta följs upp med brandtal om bibliotekets möjligheter om förutsättningarna vore annorlunda. I flera av artiklarna diskuteras också skol- och gymnasiebibliotekariens yrkesutövande och yrkesroll i skolan men utan att egentligen konkretisera den nämnvärt. Det är tråkigt att konstatera att yrkesrollen inte diskuteras mer specifikt i någon nämnvärd omfattning.

5.2. FALLSTUDIER

Peter Almerud med flera utvecklar sina tankar kring skolbibliotek i *Skolbibliotek som arbetssätt* (1997). Ett antal bibliotekarierna och skolledare på såväl grundskolenivå som på gymnasienivå redogör i den kortfattat för sina respektive erfarenheter av skolbibliotekets integration i skolan. De ger exempel på olika sätt att arbeta med skolbiblioteket integrerat i undervisningen och där lärare samarbetar med skolbibliotekarierna. Som en röd tråd genom de olika exempel som lyfts fram är, att ett utökande av antalet anställda bibliotekarierna samt satsningar på IT -utrustning i skolbiblioteket får önskvärda positiva resultat. Exempel från skolor där resultaten fallit väl ut dominerar och lämnar mycket att önska avseende skolbibliotek som inte utvecklats i motsvarande grad. En sådan diskussion är nog så viktig.

Skol- och gymnasiebibliotekariernas yrkesroll diskuteras i någon bemärkelse i Brigitte Kühnes *Biblioteket - skolans hjärna?: skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetssättet på grundskolan* (1993) och i *Att söka information för att lära: en studie av samspel mellan informationssökning och lärande* (1998) av Louise Limberg. Båda har lagt uppmärksamheten vid andra företeelser men kommer osökt in på skol- eller gymnasiebibliotekariernas yrkesroll.

Brigitte Kühne (1993) diskuterar i sin avhandling skolbiblioteket som sådant och dess betydelse för ett undersökande arbetssätt. Hon diskuterar bibliotekarierna i anknytning till sitt studieområde utan att för den delen granska skolbibliotekariernas yrkesroll i någon egentlig mening. Kühne menar att yrkesrollen som skolbibliotekarie ofta är diffus och att deras insatser i huvudsak begränsas till svenskundervisningen. Det innebär att skolbibliotekariernas kompetens inte utnyttjas optimalt. Med ett undersökande arbetssätt kan skolbibliotekarierna bredda sitt arbete till att bli mer handledande, och bli mer pedagogisk inriktad. Det skulle få konsekvenser för yrkesrollen. Med stöd från amerikansk forskning, pekar Kühne på tre möjliga och överlappande roller för skolbibliotekarierna: den som informationsspecialist, den som lärare och den som undervisningskonsult (se även Cleaver & Taylor 1989). För att dessa roller skall vara möjliga förutsätts en kompletterande utbildning för skolbibliotekarierna. Kühne ser kritiskt på skolbibliotekariernas yrkesroll i Sverige och medger att mycket återstår att göra innan dessa roller kan bli möjliga.

I Louise Limbergs avhandling (1998) är elevernas informationssökning i fokus men i den mån gymnasiebibliotekariernas yrkesroll diskuteras karaktäriseras den av Limberg som passiv. ”Bibliotekarierna gick inte djupt in i något pedagogiskt arbete. Hon gav inte aktiv handledning för att hjälpa eleverna att använda informationen, t ex genom att hjälpa dem att sovra i informationsflödet eller tolka några texter. Hon menade att det inte fanns tid för sådant arbete” (Limberg 1998, s. 113). Limbergs resultat pekar i riktning mot att skolbibliotekarierna inte alltid arbetar jämsides med lärare, utan i stället något vid sidan om dem.

I *Skolans bibliotek : Om att utveckla samarbete mellan skolbibliotek och arbetslag* (2002) redogör Malin Ögland för ett tvåårigt projekt på en grundskola i Håbo kommun där skolbiblioteket och ytterst skolbibliotekarierna tagit på sig en mycket aktiv roll i skolan i en strävan att integrera skolbiblioteket i skolans undervisning. Skolbibliotekariernas olika roller karaktäriseras som följer i en diskussion i anknytning till dennes funktion:

Är man bara ute efter att systematisera skolans material och hålla ordning på det så är det kanske en ordningsam person man behöver och inte en bibliotekarie,. Vill man satsa på informationssökning och det undersökande arbetssättet behövs en pedagogisk bibliotekarie. Ska man enbart satsa på lässtimulering kanske det inte heller måste vara en bibliotekarie, utan en

inläst, barnkär och pedagogisk person. För samtliga funktioner underlättar det definitivt om man är väldigt pigg, uthållig, tålmodig och humoristisk (Ögland 2002, s. 10).

Malin Ögland fångar på ett roande sätt olika karaktärsdrag i skolbibliotekariens yrkesroll och visar på hur olika man kan se på skolbibliotekariens funktion. Skolbibliotekarien ges av Ögland en mer aktiv roll än vad som annars brukar vara fallet i skolbibliotek, och det nära samarbetet med arbetslagen på en skola innebär naturligtvis en mer uttalad pedagogisk tanke bakom det arbete som skolbibliotekarien lägger ner.

5.3. STUDIER AV SKOL- OCH GYMNASIEBIBLIOTEKARIER

Ett arbete som inte alls är hämtat från svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning, men som i sammanhangen ändå är intressant är Betty Cleaver och William Taylor's *The Instructional Consultant Role of the School Library Media Specialist* (1989). Den riktar sitt intresse mot skol- och gymnasiebibliotekariens roll mer konkret. Skol- och gymnasiebibliotekarien tillskrivs tre olika roller: den som informationsspecialist, den som lärare samt den som undervisningskonsult (se Kühne 1993). Rollerna står i nära förhållande till varandra och överlappar i egentlig mening varandra, även om rollen som informations-specialist ligger till grund för de övriga två. Cleaver & Taylor diskuterar möjligheten för skol- och gymnasiebibliotekarier att verka som informationskonsulter. Som sådan, kan han eller hon få en mer aktiv roll i skolan. Genom konkreta exempel visar författarna sätt hur man rent praktiskt kan gå tillväga för att förändra skol- och gymnasiebibliotekariens roll. Förutsättningarna för skol- och gymnasiebibliotekarier i USA skiljer sig från svenska i den meningen att de har en pedagogisk utbildning vid sidan om bibliotekarieutbildningen, vilket ger dem en insikt i hur skolan fungerar redan från början i jämförelse med svenska skol- och gymnasiebibliotekarier.

En rapport som till en del fokuserar på gymnasiebibliotekarier är Solveig Hedenströms rapport: *Exploderar gymnasiebiblioteken? En rapport om gymnasiebibliotekens resurser, integration i undervisningen och förändringsbehov* (1997). Rapporten grundar sig på en enkätundersökning för svenska gymnasieskolor och skall betraktas som en uppföljning av Inger Malmströms och Hannah Steins undersökning *Fem perspektiv på gymnasiebibliotek tio år efter "Gula boken"* (1988). Den är avsedd att utgöra ett diskussionsunderlag för gymnasiebibliotekens utvecklingsmöjligheter, och ger statistiska data för tillståndet i svenska gymnasiebibliotek. Gymnasiebibliotekarien arbetar ofta ensam och yrket är i mångt och mycket förenat med deltidsarbete enligt rapporten. Vidare kommer de skilda uppfattningar av biblioteksverksamhet i stort som finns mellan skolledare, lärare och gymnasiebibliotekarier klart till uttryck på ett intressant sätt. Av Hedenströms undersökning (1997) framgår bland annat att inte mer än 50 procent av gymnasiebiblioteken har en heltids bibliotekarietjänst. Endast 6,3 procent har en och en halv bibliotekarietjänst och endast 2,5 procent av gymnasieskolorna har två hela bibliotekarietjänster. Vidare visar undersökningen att tillgången till assistenter och övrig hjälpande personal är knapp på majoriteten av de undersökta gymnasiebiblioteken, och att detta i sin tur innebär att gymnasiebibliotekarier i stor utsträckning lider av tidsbrist på sina arbeten (se även *Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s. 20-21). Resultaten är huvudsakligen av kvantitativ natur. Kvar lämnas mycket att önska av hennes rapport där mer kvalitativa aspekter skulle kunna komma till uttryck för att komma ifrån det nu så för alla väl bekanta förhållandet att gymnasiebibliotekarien utövar ett ensamarbete på skolan, och att han eller hon inte har lyckas göra sin situation bättre under de drygt tjugo år som nu gått sedan *Gula boken* publicerades.

Försöken att mer medvetet närma sig svenska skol- och gymnasiebibliotekariens yrkesroll är emellertid få. En ansats är journalisten Peter Almeruds *Biblioteken, bibliotekarien och professionen: En rapport från fyra nordiska länder* (2000) som redogör för en undersökning av bibliotekariers egna uppfattningar av sig själva. Det är en av få undersökningar där bibliotekariers egna uppfattningar kommer till uttryck. Undersökningen är ett försök att belysa den gängse förekommande stereotypa bilden av bibliotek och bibliotekarier och att nyansera densamma. Undersökningens metod benämner Almerud "självbiografisk metod" där 550 bibliotekarier från alla bibliotekssektorer (varav 40 svenska gymnasiebibliotekarier finns representerade) fritt har fått skriva ner sina erfarenheter och värderingar av sitt arbete i en "minnesansamling". Resultaten visar att bibliotekarier utgör en *välutbildad, utåtriktad* och *engagerad* yrkeskår med stort intresse för människor, böcker och samhällsfrågor och som *trivs med sitt arbete* (Almerud 2000). Den stora representationen av bibliotekarier inom svenskt skolväsende gör rapporten särskilt intressant i det här sammanhanget. Intressant är också att bilden av skol- och gymnasiebibliotekarien som arbetstyngd, outnyttjad resurs inte alls är tongivande utan att en mer positiv självbild kommer till uttryck.

6. FENOMENOGRAFI SOM TEORI

Fenomenografi är på en och samma gång såväl teori som metod. Uppsatsen lutar sig av den anledningen inte mot någon annan teoretisk utgångspunkt utöver det teoretiska rättesnöret som metoden i sig utgör.

Fenomenografi skall inte likställas med fenomenologi. Fenomenologi har ibland utgjort en teoretisk referensram för fenomenografisk metod, även om den senare anses vara en metod som utvecklats fristående från den förra (Alexandersson, Mikael. Den fenomenografiska forskningsansatsens fokus. I *Kvalitativ metod och forskningsteori* 1994). Utgångspunkten för dem båda kan sägas vara det "cirkulära förhållande" som finns mellan subjekt och omvärld där subjektet präglas av sin omvärld och där omvärlden i sin tur är präglad av subjektet. Det tydliggörs av Limberg: "...fenomenografins forskningsmål utgörs av relationen mellan människa och värld. Forskningsintresset riktas lika mycket mot den erfaraende människan som mot det fenomen som erfars" (Limberg 1998, s. 67). Skillnaderna mellan de båda vetenskapliga utgångspunkterna är bland annat, att medan själva essensen i fenomenologin är att undersöka det som förenar (att leta efter det gemensamma) söker man med fenomenografisk metod i stället efter variationer i samma material. Mikael Alexandersson menar att fenomenografins främsta egenskap utgörs av att den:

... utgår från att människor har *olika* uppfattningar av företeelser och objekt i världen. Olikheter i uppfattning förklaras av att *olika* människor gör *olika* erfarenheter genom att de har *olika* relationer till världen. Människor gör sedan *olika* analyser och erhåller *olika* kunskap om dessa företeelser och objekt. Fenomenografins forskningsintresse är att beskriva dessa olikheter - dvs variationer i uppfattningar som resultat [min kursivering] (1994, s. 120).

Metoden uppvisar stora variationer vid dess användning i olika slags undersökningar. Alexandersson går så långt som att hävda att: "...variation i metodologisk tillämpning är kännetecknande för den fenomenografiska forskningsansatsen" (Alexandersson 1994, s. 121). Det innebär emellertid svårigheter att på ett enkelt och lättöverskådligt sätt visa på fenomenografins särskilda egenskaper och genomförande, och ger anledning till berättigad kritik mot metoden. Gemensamt för de undersökningar som tillämpat fenomenografisk metod är en kvalitativ analys av insamlat intervjumaterial, utförd av forskaren själv (Alexandersson 1994, s. 115). Men med fenomenografisk metod undviker forskaren i möjligaste mån att färga analysen av det empiriska materialet med sin egen subjektiva uppfattning. Det är i stället eftersträvan svårt att fenomen förklaras med utgångspunkt endast från andras uppfattningar, fria från tolkningar av forskaren.

Metoden kan av den anledningen kritiseras för att vara diffus eller otydlig men det är viktigt att komma ihåg, att det är variationer i eller avsaknaden av variationer i uppfattningar av ett och samma fenomen som är studieobjektet. Det är identifierandet av olika teman, koncept och mönster i dessa uppfattningar som är metodens målsättning – inte att utifrån de framtagna resultaten tolka eller sätta resultaten i samband med andra resultat i en större kontext.

Det lämnas därhän åt andra att göra. Målsättningen med en fenomenografisk undersökning är endast att beskriva olika uppfattningar av ett fenomen, och deras inbördes relation hos en bestämd och avgränsad population vid en given tidpunkt.

Louise Limberg skriver i sin avhandling att: "Fenomenografins syfte är att utforska människors uppfattningar om världen". (Limberg 1998, s. 65) Så koncist kan

fenomenografins syfte sammanfattas. Svårigheten består i att på ett lika koncist sätt kunna urskilja den eller de uppfattningar av det fenomenen som en företeelse eller ett objekt utgör. Det är redan här på sin plats att göra en viktig distinktion mellan det som kan karakteriseras som åsikter, värderingar eller tyckande och den uppfattning som kan karakteriseras som en mer grundläggande förståelse av ett bestämt fenomen, en så kallad *genuin uppfattning*. Det är vid den senare av dessa två som fenomenografien lägger sitt fokus (Alexandersson 1994). En mer utförlig beskrivning av vad fenomenografisk metod eftersträvar lyder:

The object of phenomenography is to explore people's different ways of experiencing or understanding or thinking about phenomena in the world. This means that it is not phenomena in the world as such that are the objects of interest but instead people's conception of phenomena. The core concept of "conception" or "way of experiencing" is not a mental representation or a cognitive structure. It is a way of being aware of something [...]. A basic assumption in phenomenography is that it is possible to identify various ways of how people experience or conceptualize or understand phenomena and to describe these in a limited number of categories of description. (Limberg, Louise. Experiencing Information Seeking and Learning; A Study of the Interaction between Two Phenomena. I *Information Research*, 1999)

Fenomenografi har utvecklats och använts som vetenskaplig metod främst inom pedagogisk forskning men den har sedermera kommit att tillämpas också inom andra områden, bland annat inom biblioteks- och informationsvetenskap (se till exempel Limberg 1998 och 1999).

Huvudsyftet för den fenomenografiska ansatsen är att beskriva hur fenomen – "företeelser" eller "objekt" – i omvärlden uppfattas av människor [--] att försöka ordna och förstå skillnader och likheter i människornas sätt att uppfatta och förstå skillnader i människornas sätt att uppfatta och förstå aspekter av eller företeelser i verkligheten. (Alexandersson 1994, s. 112)

I citatet ovan definieras begreppet *fenomen* som företeelser eller objekt. Definitionen kan kritiseras för att vara allt för vid och därför svår att använda, men den lämnar samtidigt möjligheter öppna att applicera fenomenografisk metod på ett stort antal undersökningsområden. Fenomen kan således utgöra en rik variation av olika företeelser eller objekt.

6.1. TVÅ ASPEKTER AV EN UPPFATTNING

Ett mer komplicerat begrepp att definiera är *uppfattningsbegreppet* som tillskrivs två olika aspekter eller dimensioner som står i ömsesidigt beroendeförhållande till varandra. Den första aspekten rymmer en uppfattnings *innehåll* och den andra aspekten talar om innehållets *struktur* (Alexandersson 1994; Limberg 1998, s. 65-67).

En första aspekt är den som talar om *vad* ett fenomen är, och som därmed fastställer ett fenomenens faktiska innehåll för att möjliggöra rättvisande jämförelser. För att ta gymnasiebibliotekariers yrkesroll som exempel, kan man med hjälp av litteratur på området, arbetsbeskrivningar och olika utsagor fastställa ett antal kunskaper, färdigheter och egenskaper som tillsammans talar om för oss vad yrkesrollen upplevs vara. Detta är nödvändigt för att försäkra sig om de uppfattningar som inkluderas i en undersökning förhåller sig till ett och samma fenomen. Det är en förutsättning för undersökningens resultatens validitet. En andra aspekt ger oss svar på frågan *hur* ett fenomen uppfattas av olika individer. Det är vid denna senare aspekt som fenomenografisk analys lägger sitt intresse. Här menas då en mer personlig och mer subjektiv uppfattning av ett bestämt fenomen vid en viss tidpunkt

som en individ erfar, och inte de bestämda värden eller egenskaper som ett fenomen representerar i sig självt (Alexandersson 1994; Limberg 1998, s. 65-67).

Uppfattningsbegreppet kan definieras som det sätt på vilket en individ erfar ett fenomen eller som det innehåll en människa ger åt relationen mellan sig själv och ett bestämt fenomen.

En uppfattning är emellertid inte på något sätt statisk, tvärtom. Den är dynamisk, och kan om relationen mellan individ och fenomen förändras, också förändras. Den lämnar också utrymme för olika uppfattningar av ett och samma fenomen.. Det är utifrån dessa variationer av uppfattningar, av ett och samma fenomen, som olika teman kan identifieras och konceptualiseras i olika kategorier.

6.2. PROFESSIONSBEGREPPET

Fenomenet i fråga i föreliggande undersökning är gymnasiebibliotekariers yrkesroll. Det finns därför anledning att diskutera begreppet *yrkesroll*, och dess nära förhållande till begreppet *profession*. Nedan görs ett försök att problematisera begreppen i anknytning till de strävanden som finns att på olika sätt professionalisera bibliotekarieyrket. Diskussionen nedan behandlar bibliotekarier som en enda homogen yrkesgrupp (i vilken gymnasiebibliotekarier inräknas).

Begreppet ”profession” används ofta som synonymt med yrke i europeiskt språkbruk, slår Svante Beckman fast i *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: Professionaliseringens sociala grund* (1989, s. 59-60). Mer konkret menar Beckman, att ett yrke eller en profession om man så vill, primärt är ett förvärvsarbete som skiljer sig från det arbete som utförs exempelvis i hushåll eller i politiska och ideella verksamheter. En annan distinktion är den mellan *professionell - amatör* och *professionell – lekman*, där en professionalisering av ett bestämt yrke är ett medvetet ”föryrkligande”[sic!] av en verksamhet där särskilda anspråk och monopol tillskansas yrkets eller professionens utövare (Beckman 1989).

Forskaren Staffan Selander menar att begreppet professionalisering kan uttolkas som: ”... en yrkesgrupps strävan att uppnå exklusiva samhällliga fördelar och tolkningsföreträde inom sitt speciella kunskaps- och yrkesområde (Selander, Staffan. Förvetenskapligandet av yrken och professionaliseringsstrategier. I *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: Professionaliseringens sociala grund* 1989, s. 111). Definitionen av en profession har länge utgjorts främst av de särskilda egenskaper som är karaktäristiska för en profession, och som särskiljer den från övriga yrken. ”Professionerna utmärks av anspråk på ledarskap, autonomi och status grundade på en speciell form av auktoritet – sanktionerad expertis.” (Beckman 1989, s. 57-58)

Det finns flera olika teorier kring vad som är utmärkande för en profession. Richard Rubin lägger i en diskussion kring bibliotekariens yrkesroll i relation till professionsbegreppet fram en rad kriterier karaktäristiska för yrken som gör anspråk på att vara professioner (Rubin 1998, s. 379-383). Jag tar mig friheten att redogöra för dessa nedan:

1. att yrket är baserat på en egen teoretisk kunskapsbas som utövarna av yrket inhämtat genom en särskild formell utbildning (t ex läkarutbildning, juristutbildning).
2. att de som är verksamma inom en profession har en hög grad av autonomi i förhållande till varandra inom ramarna för sitt eget yrkesområde. För att åter igen använda

läkarprofessionen som exempel innebär det att läkare kan, oberoende av andra läkare, fatta avgörande beslut inom sjuk- och hälsovård utan att få sina beslut godkända av en högre instans.

3. att auktoriserandet av nya utövare av yrket innebär att de som är verksamma inom ett yrke utövar kontroll över vilka och hur många som skall ges tillträde till yrket. Nya yrkesmän inom professionen auktoriseras, t ex med en licens eller ett medlemskap i professionens organisation, och får i flera fall sväras in med en ed (t ex läkareden där läkare förbinder sig att alltid främja människors väl).
4. att yrkets verksamhet inte främst baseras på ett vinst- eller egenintresse. Den riktar sig i högre grad till att tjäna medborgarnas och samhällets bästa. Advokater sätter rättvisan i första rummet, läkare hälsan, osv.
5. att yrkesmän inom en profession är organiserade i en förening eller sammanslutning som borgar för det enskilda yrkets särställning i förhållande till andra yrken, och som upprätthåller medlemmarnas yrkesmässiga identitet. Dessa sammanslutningar (t ex advokatsamfund) upprätthåller en önskvärd standard på den utbildningen som nya utövare av yrket skall ha för att bli auktoriserade yrkesmän inom professionen.
6. att medlemmarna av en profession i regel innehar ett monopol över sitt yrkesområde. Det innebär att ingen obehörig, ingen utan giltig licens eller medlemskap i den särskilda sammanslutning som professionens utövare tillhör och utgör, kan verka inom en professions verksamhetsområde. (Vem som helst har som ett något förenklat exempel alltså inte rätt att utföra en blindtarmsoperation) [för vilket vi skall vara tacksamma!]

6.2.1. Är bibliotekarieryrket en profession?

Bibliotekarier har länge dryftat huruvida yrket är en profession eller ej utan att ännu ha nått fram till en tillfredsställande enighet i frågan. Richard Rubin menar att upphöjandet av bibliotekarieryrket till en profession troligen skulle innebära en högre yrkesstatus (Rubin 1998, s. 376-383). Rubin sällar sig därmed till dem som anser att bibliotekarieryrket ännu inte är en profession. Men olika ståndpunkter kring vilka kriterier som skall anses vara gällande för professioner har ofrånkomligen resulterat i olika syn på om bibliotekarieryrket kan betraktas som en profession eller ej. Svårigheten att definiera en avgränsad kompetens och ett avgränsat verksamhetsområde för bibliotekarieryrket är till synes det främsta hindret, eftersom det är den grundläggande förutsättningen för en profession. Närliggande yrkeskategorier: arkivarier, revisorer, muséetjänstemän, lärare med flera kan i viss mån sägas verka med en likvärdig kompetens (För en mer utförlig diskussion kring professionsbegreppet, se Rubin 1998; Beckman 1989; Selander 1989).

Om vi studerar bibliotekarieryrket närmare kan vi försöka undersöka i vilken utsträckning yrket utgör en profession. Bibliotekarieryrket har några av egenskaperna nämnda ovan. Bibliotekarier tillhandahåller en service till medborgare och samhället i stort och kan betraktat utifrån svenska förhållanden inte anses verka i något vinst- eller egenintresse. Bibliotekarier har likaså en hög grad av autonomi i förhållande till varandra, och kan följaktligen arbeta självständigt på sina respektive olika arbetsplatser.

Bibliotekarieyrket anses emellertid inte vila på en egen teoretisk kunskapsgrund, även om det i Sverige sedan 1993 ges möjlighet att få en akademisk examen i biblioteks- och informationskunskap. Men ett ”förvetenskapligande” av ett yrke innebär inte att det automatiskt professionaliseras (Selander 1989, s. 112). Utbildningen till bibliotekarie anses snarare grundläggas genom praktiskt arbete än genom en särskild formell utbildning. Men även om man accepterar den formella utbildningen som en teoretisk kunskapsbas som ligger till grund för yrket, är den för kort för att undgå kritik. I jämförelse med den utbildning som läkare, advokater med flera genomgår är bibliotekariers teoretiska utbildning förhållandevis kort (resonemanget är baserat på Rubin 1998, s. 381).

I en viss mån är bibliotekarier organiserade i sådana sammanslutningar att de utövar ett starkt inflytande på de som är verksamma inom yrket (till exempel DIK-förbundet) men dessa sammanslutningar och deras medlemmar äger inte något monopol på yrket, och de kan inte heller bestämma vilka som får arbeta inom yrket. Ingen sammanslutning av ackrediterade bibliotekarier upprätthåller genom att ackreditera nyutexaminerade bibliotekarier monopol på yrkesområdet. Det gör högskolor som utbildar bibliotekarier. Ingen sammanslutning av bibliotekarier har heller rätt att exkludera andra från att arbeta som bibliotekarier.

Som kritik på den bestämningen av en profession som diskuteras ovan har sagts att dylika egenskaper är svåra att mäta, och att ett särskilt mått där en profession kan bestämmas mer eller mindre är omöjlig att fastställa (Beckman 1989, s. 59).

6.2.2. Ett alternativt professionsbegrepp

En alternativ syn, och enligt min uppfattning en mer tidsenlig syn på professionsbegreppet har lanserats, där man i stället koncentrerar sig på att bestämma ett yrkes inflytande och vilken form av kontroll som professionen har - en så kallad *control model*. Utgångspunkten är att skilja på begreppen profession (*profession*) och yrke (*occupation*) även om de två är närliggande. Den förra är en uppsättning praktiker som kontrollerar den senare. (Diskussionen nedan kring ett alternativt professionsbegrepp är hämtat från Rubin 1998).

Tre olika former av kontroll där yrkesutövarna utövar olika mycket inflytande över de personer som nyttjar tjänster är det ramverk Rubin redogör för, i vilket man inplacerar yrken för att avgöra i vilken utsträckning de utgör professioner: *collegial control*, *client control* och *mediated control*. Läkare och advokater utövar till exempel en förhållandevis hög grad av inflytande över de personer som nyttjar deras tjänster (*collegial control*). I andra sammanhang är inflytandet litet, och användarna utövar själva hög grad av inflytande över den tjänst de använder (*client control*). En tredje form av kontroll finns där de två föregående formerna av kontroll balanseras (*mediated control*). Den sistnämnda formen av kontroll är den som blir allt mer vanlig i takt med att användare generellt blir mer insatta i vilken form av service de själva behöver - inte minst genom att informera sig själva via exempelvis Internet. (Patienter blir allt mer insatta i sin egen sjukdomsbild och ställer högre krav på sina läkare, advokaters klienter kan sätta sig in i juridiska frågor på egen hand i syfte att gagna sina intressen, etc.)

Bibliotekarieyrket tillhör den tredje kategorin inflytande och kontroll (*mediated control*), där bibliotekarien alltmer i samråd med användaren erbjuder sina tjänster. ”Some clients will seek information and the librarian may have a great deal of autonomy in resolving that need; in other cases, the client may ask for a specific item or set of items. The librarian merely locates the information demanded by the user.” (Rubin 1998, s. 382) Innebörden av en sådan

utveckling är att definitionen av en profession inte längre kan vara de yrken som har ett monopol på en särskild kunskap eller yrkesutövande. Definitionen på en profession bör i stället vara de yrken som i möjligaste mån hjälper andra till självhjälp. Ett dylikt perspektiv innebär att bibliotekarieyrket utgör en profession.

What becomes clear, is that the amount and type of control exercised by librarianship may have great impact on how others perceive the profession. This in turn effects status and influence. The increasing awareness that information is a vital resource in our society and the creation and dissemination of this information, could have tremendous impact on who can have access to information, what type, and how much. Librarians have recognized the importance of influencing policies and practices in this arena and their role and contribution could have a significant influence whether or not librarians will be considered professionals. (Rubin 1998, s. 382-383)

Det som emellertid särskilt särskiljer bibliotekarier från övriga närliggande yrkeskategorier är att de erbjuder en samhällsservice framför särskilda tjänster till användarna. Denna samhällsservice understödjer demokratin genom att garantera medborgarna lika tillgång till information.

Librarians serve the public good by providing library service, by bringing people in contact with the vast body of public knowledge. In doing so, librarians support fundamental democratic values by emphasizing equality of access to knowledge. [...] Underlying the special character of librarianship is not its techniques, but its underlying values. The significance of librarianship lies not in mastery of sources, organizational skills, or technological competence, but in why librarians perform the functions they do. (Rubin 1998, s. 379)

7. FENOMENOGRAFI SOM METOD

7.1. FENOMENETS URVALSRAM

En rad medvetna avgränsningar har gjorts för att göra studien möjlig att genomföra. En första avgränsning är, att utifrån de många olika bibliotekarieroller som finns, göra ett urval i syfte att koncentrera undersökningen till att omfatta endast gymnasiebibliotekarier. Min hypotes är att gymnasiebibliotekariers yrkesroll skiljer sig åt från bibliotekariers över lag i något hänseende, inte minst utifrån ett pedagogiskt perspektiv, vilket motiverar att urvalsramen begränsas till att omfatta endast gymnasiebibliotekarier.

7.1.1. Ett icke-representativt urval

Det är brukligt att kriterierna vid urvalsförfarandet inom vetenskaplig forskning i möjligaste mån eftersträvar representativitet utifrån en bestämd population; ett så kallat *sannolikhetsurval*. Det skulle i föreliggande undersökning innebära att ett representativt urval eftersträvades av den urvalsram som samtliga gymnasiebibliotekarier i Göteborgs kommun utgör. Inom fenomenografisk metod är det mer ändamålsenligt att i stället göra ett *icke-sannolikhetsurval*, eftersom de resultat undersökningen eftersträvar inte nödvändigtvis alls behöver vara representativa för en större population. Uttryckt med andra ord; urvalet görs på strategiska grunder för att i möjligaste mån utgöra ett önskvärt underlag för insamlad data där: ”De personer som ingår i urvalet har en tendens att medvetet väljas därför att de har något särskilt att bidra med, har en unik inblick eller en särskild position”. (Denscombe, Martyn. *Forskningshandboken för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna* 2000, s. 142) Urvalet i föreliggande undersökning gör således inga anspråk på att vara representativt. Om det skulle visa sig att så ändå är fallet är det ett resultat av tillfälligheter.

Fenomenografien gör nämligen inga anspråk på att de erhållna undersökningsresultaten skall generaliseras till den population som undersökningspersonerna kommer från. ... snarare handlar det om att identifiera kvalitativt olika uppfattningar som kan täcka större delen av variationen i uppfattningar i populationen. (Alexandersson 1994, s. 122)

Som homogen grupp betraktad borgar urvalet för att urvalet gymnasiebibliotekarier rent generellt delar uppfattningar om yrkesrollens innehåll, det vill säga uppfattningen om *vad* ett bestämt fenomen är. Fenomenografins första aspekt av uppfattningsbegreppet kan därmed anses uppfyllt! Uppfattningar av hur fenomenet är som urvalet gymnasiebibliotekarier har utgör en andra aspekt av uppfattningsbegreppet, det vill säga *hur* innehållet i yrkesrollen är strukturerat. De uppfattningarna är inte nödvändigtvis delade. Det är troliga variationer i de uppfattningarna som är föremål för föreliggande undersökning.

Eftersom gymnasiebibliotekarier ofta arbetar helt eller delvis ensamma på sin arbetsplats och förhållandevis isolerade från andra bibliotekarier är det rimligt att anta att den yrkesroll som utvecklats hos varje enskild gymnasiebibliotekarie är grundlagd i den egna uppfattningen om den egna yrkesrollen snarare än i en kollektiv yrkesuppfattning. Utifrån ett fenomenografiskt perspektiv är detta en bra utgångspunkt för en studie, eftersom det lämnar utrymme för eventuella variationer i de olika gymnasiebibliotekariernas uppfattning av den egna yrkesrollen.

Undersökningen avgränsas geografiskt till att omfatta ett bestämt urval gymnasiebibliotekarier som arbetar på gymnasieskolor i Göteborg. Göteborg har flera gymnasieskolor (Göteborgs kommun www.educ.goteborg.se/skolor.htm). Gymnasiebibliotekarier verksamma inom såväl kommunala som fristående gymnasieskolor finns representerade i undersökningen. Av den totala populationen gymnasiebibliotekarier i Göteborgs kommun har åtta gymnasiebibliotekarier kontaktats och tillfrågats om de varit villiga att delta i undersökningen, och låta sig bli intervjuade om sin yrkesroll. Urvalet har gjorts utifrån en förteckning över de gymnasiebibliotekarier som medverkat i det så kallade Ugglanprojektet. En av de åtta tillfrågade gymnasiebibliotekarierna valde att avstå från att medverka. En gymnasiebibliotekarie tillkom senare på eget initiativ.

Krav på variationsbredd är svårt att uppnå vad gäller den population som utgörs av gymnasiebibliotekarierna i Göteborg. Utifrån några yttre kriterier kan vi genast sluta oss till att de utgör en homogen grupp i flera avseenden. De är alla kvinnor; flertalet faller inom samma ålderskategori; de har kännedom om och en viss inbördes kontakt med varandra, och har därmed möjligheter att influera varandra medvetet eller omedvetet. Frånvaron av gymnasiebibliotekarier av manligt kön och från yngre ålderskategorier är ett obestridligt faktum. Variationsbredd i någon mening kan ändå uppnås beaktande urvalet, eftersom de gymnasiebibliotekarier som utgör urvalet arbetar på olika gymnasieskolor och utifrån skilda förutsättningar. De arbetar i olika gymnasiebibliotek; de har olika erfarenheter, ekonomiska ramar, och så vidare. Urvalet av gymnasiebibliotekarier kan i föreliggande fall därmed sägas svara mot kravet på variationsbredd.

7.1.2. Urskiljning av aspekter av ett fenomen

Ett metodologiskt problem är att definiera yrkesrollen som gymnasiebibliotekarie; den valda metoden har som nämnts ovan som syfte att låta informanterna själva klarlägga den. Det har dock varit viktigt att försäkra sig om att informanterna lämnar svar som är jämförbara med varandra. Det har av den anledningen därför varit nödvändigt att försäkra sig om att de intervjuade gymnasiebibliotekarierna definierar samma fenomen eller yrkesroll. Yrkesrollen har därför definierats allmänt i en vid bemärkelse utifrån vilka informanterna sedan har vidareutvecklat yrkesrollen mer individuellt.

Den yrkesroll som undersökningen avser undersöka (så som den har definierats för informanterna) har inte huvudsakligen utgjorts av de kunskaper och färdigheter som i allmänhet förknippas med yrkesrollen som bibliotekarie eller gymnasiebibliotekarie. Det är inte kunskaper i katalogisering, klassificering eller IT som är av intresse här. Inte heller är förmågan att undervisa i informationssökning, att anordna författarbesök eller några mer praktiska arbetsuppgifter som vi fäster vikt vid (även om de kan ha inverkan på yrkesrollen).

Snarare är det gymnasiebibliotekariernas egenskaper och sociala inplacering som är föremål för undersökningen; egenskaper och sociala inplacering så som den uppfattas och förknippas med yrkesrollen av gymnasiebibliotekarierna själva.

7.2. INSAMLING AV EMPIRISKA DATA

7.2.1. Kritik av intervjumetoden

Fenomenografisk metod möjliggör en empirisk studie av gymnasiebibliotekariers uppfattning av sin egen yrkesroll. De kvalitativa intervjuer som fenomenografisk metod grundar sig på möjliggör insamlandet av sådan data som en kvantitativ metod inte kan. En kvantitativ metod (utformad som en enkät eller som en intervju med i huvudsak slutna frågor) kan inte i motsvarande grad ge sådan data som lämpar sig som underlag för en studie av gymnasiebibliotekariers egen uppfattning om sin egen yrkesroll. En yrkesroll analyseras endast svårligen med hjälp av sådan data som kvantitativa studier gärna återger i tabeller och diagram, men med en kvalitativ metod är det möjligt att utforma en intervju med öppna intervjufrågor. Utifrån dessa intervjufrågor kan informanter utveckla sina svar och resonera kring ett fenomen mer fritt. Intervjumetoder har såväl fördelar som nackdelar. Genom att i möjligaste mån låta informanterna själva utveckla sina svar och resonemang är det möjligt att erhålla information som inte annars skulle ha framkommit i intervjuerna. Inom fenomenografi, där det centrala är informanternas egen uppfattning av ett fenomen, är intervjumetod för insamling av data allmänt vedertagen (Alexandersson 1994, s. 115).

Att intervjua personer ställer emellertid intervjuaren inför några problem som måste beaktas vid analysen av det insamlade intervjumaterialet. Först och främst måste hänsyn tagas till intervjuareffekten. Intervjuaren kan omedvetet genom intervjuareffekten påverka informanter att besvara frågor på ett sätt som svarar mot vad informanterna upplever att intervjuaren förväntar sig. Intervjuarens identitet har här en särskilt stor vikt: kön, ålder, etnicitet och som särskilt är fallet i föreliggande undersökning: yrke (som bibliotekarie). Vidare måste intervjuaren vara uppmärksam på att fånga upp sådan information som inte alla gånger är klart uttalad, men som kan ha betydelse för den data som informanterna lämnar. Sådan data kan endast erhållas genom att läsa mellan raderna under intervjun, genom att skaffa en känsla för i vilken särskild kontext informanterna lämnar sina olika svar, samt genom att notera icke-verbal kommunikation. (För en mer utförlig diskussion av intervjuer som vetenskaplig metod se Alexandersson 1994, s. 124-125; Denscombe 2000, s. 130-164). Intervjumetoden kan emellertid användas för att med stor fördel för att fånga kvalitativa aspekter på ett studieobjekt varför den tillämpas allmänt inom fenomenografi.

7.2.2. Intervjuer med gymnasiebibliotekarier

På överenskomna tider intervjuades informanterna på deras respektive olika arbetsplatser i avskilda miljöer med liten eller ingen extern störning. Intervjuerna genomfördes med utgångspunkt från semistrukturerade frågor som lämnade stort utrymme åt informanterna att utveckla sina svar och utifrån sina egna uppfattningar fritt diskutera yrkesrollen (Bilaga 1). Bandupptagningar av intervjuerna gjordes med informanternas medgivande; detta för att garantera en korrekt återgivning av informanternas utsagor vid det efterkommande utskriftsarbetet. Informanternas identiteter har kodats till *A*, *B*, *C*, *D*, *E*, *F*, *G* och *H* för att deras lämnade utsagor skall förbli konfidentiella.

I två olika fall intervjuades två gymnasiebibliotekarier samtidigt. Detta skedde på förslag från informanterna själva. I nämnda fall hade informanterna möjlighet att hjälpas åt och att påverka varandras svar. Vid ett av intervjutillfällena satt ytterligare en gymnasiebibliotekarie (*Informant C*) med under intervjun på eget initiativ. *C* förhöll sig så gott som helt passiv och

lämnade mycket ringa information varför det är att betrakta närmast som ett ”oplanerat” internt bortfall. Vid det andra intervjutillfället där två gymnasiebibliotekarier intervjuades samtidigt (*Informanterna D och E*) delgav båda informanterna intervjuaren sina respektive olika uppfattningar om yrkesrollen som gymnasiebibliotekarier - gemensamma såväl som olika aspekter av denna.

Intervjuerna varande mellan 25 minuter och 55 minuter vardera.
Bandupptagningarna finns i författarens ägo.

7.2.3. Intervjuutskrifter

Utskrifter av intervjuerna möjliggör kontroll av undersökningens validitet. Utskriftsarbetet av de bandupptagningarna var av varierande svårighetsgrad beroende på den använda ljudteknikens bristfällighet. Endast med stor möda kunde vissa passager i bandupptagningarna återges - andra inte alls. En av intervjuerna har inte varit möjlig att återge alls orsakat av kombinationen inspelningstekniska tillkortakommanden med allvarlig inverkan på bandupptagningens ljudkvalité, vilket innebär ett internt bortfall om en informant. Merparten av det insamlade intervjumaterialet är emellertid ordagrant utskrivet från bandupptagningarna och endast språktekniskt korrigerat för att tillrättalägga uppenbara språkliga brister i syfte att underlätta läsbarheten.

Utsagorna har behandlats konfidentiellt. Intervjuutskrifterna har kodats på ett sådant sätt att informanterna kan förbli anonyma och att de olika utsagorna inte skall kunna länkas till någon enskild informant. Kopior av intervjuutskrifterna har e-postats till informanterna. De har därmed lämnats möjligheten att framföra synpunkter eller att korrigera eventuella felaktigheter. I ett fall har så skett.

Utskrifter av bandupptagningarna finns i författarens ägo.

8. ANALYS AV DET EMPIRISKA MATERIALET

8.1. ANALYSMODELL

Intervjumaterialet har analyserats i fyra faser. Metoden är baserad på ett tillvägagångssätt som presenteras av Mikael Alexandersson (1994).

8.1.1. Övergripande helhetsintryck

Intervjuutskriften har analyserats genom upprepade genomläsningar. Syftet har varit att skapa ett helhetsintryck av materialet. Särskild vikt har fästs vid framträdande utsagor av en sådan kvalitativ natur att informanterna tydligt redogjort för en särskild aspekt av yrkesrollen. Särskild betydelse har utsagor haft som återkommer frekvent i intervjuutskriften eller utsagor som står mot varandra utgörande divergerande uppfattningar. Dessa särskilt framträdande utsagor har fått ligga till grund för det mönster i det empiriska materialet från vilket vidare analys är grundad på.

8.1.2. Likheter och skillnader i utsagorna

I analysens andra fas har intervjuutskriften studerats mer systematiskt i avsikt att klarlägga underliggande tendenser som kan representera olika uppfattningar om yrkesrollen. Upprepade genomläsningar av intervjuutskriften har avsett att utifrån de enskilda utsagorna identifiera större sammanhang och selektera endast sådant som är av betydelse för fenomenet (det vill säga exempel på olika uppfattningar av yrkesrollen).

8.1.3. Beskrivningskategorier

Utifrån de olika uppfattningar eller beskrivningar av yrkesrollen som har framkommit har olika beskrivningskategorier tagits fram. Dessa beskrivningskategorier rymmer de olika aspekter av uppfattningen kring yrkesrollen som framkommit. Utifrån analysen av intervjuutskriften har totalt fjorton (14) beskrivningskategorier framtagits:

1. Deltagande och inflytande
2. Egen yrkesuppfattning
3. Grad av samarbete med lärare
4. Kommunikationskanaler
5. Kompetens och egenskaper
6. Nätverk med andra bibliotekarier
7. Prioriterade arbetsuppgifter
8. Styrdokument
9. Uppfattning av lärares uppfattning av gymnasiebibliotekariers yrkesroll
10. Uppfattning av skolledares uppfattning av gymnasiebibliotekariers yrkesroll
11. Utbildnings- och yrkesbakgrund
12. Utvecklingspotential för yrkesrollen
13. Yrkesstatus
14. Önskemål och behov av fortbildning

Dessa har samordnats i det *utfallsrum* som är uppsatsens huvudresultat.

8.1.4. Beskrivningskategorier samordnade i ett ”utfallsrum”

I utfallsrummet samordnas beskrivningskategorierna utifrån de olika intervjuutskriftena och deras inbördes förhållande ställs mot varandra. I föreliggande undersökning jämförs samtliga beskrivningskategorier, varför ingen inbördes rangordning eller annan hierarkisk uppställning är fastställd. I utfallsrummet redogörs för beskrivningskategorierna medels omfattande återgivning från intervjumaterialet, belysande de uppfattningar som har framkommit i utsagorna. Undersökningens utfallsrum åskådliggörs i uppsatsens resultatredovisnings andra resultatdel.

9. UTFALLSRUM

Nedan kommer uppsatsens empiriska resultat redovisas. I den mån det har varit möjligt har olika uppfattningar sammanställts kring de olika beskrivningskategorier som framtagits ur informanternas utsagor. Då utdragna stycken ur utsagorna i flera fall har kunnat inplaceras under mer än en beskrivningskategori (och då flera beskrivningskategorier är närliggande varandra) har en tänkt framställning av separata framtagna beskrivningskategorier visat sig vara något problematisk. Beskrivningskategorierna har av den anledningen, i den mån de varit närliggande varandra, grupperats tillsammans. Några beskrivningskategorier har bedömts vara av mindre betydelse för uppsatsens syfte och har därför lagt helt åt sidan.

- Under resultatdelen *Gymnasiebibliotekariers uppfattning av den egna yrkesrollen* har beskrivningskategorierna: kompetens och egenskaper; deltagande, inflytande och kanaler; utbildnings- och yrkesbakgrund; samt yrkesrollens möjliga utveckling inplacerats. Av förklarliga skäl är denna resultatdel den största av de tre resultatdelarna eftersom den behandlar flertalet aspekter kring uppfattningen av den egna yrkesrollen, vilket är uppsatsens huvudsakliga undersökningsområde.
- Utsagor som behandlar bibliotekariers yrkesrolls status har inplacerats under den resultatdel som behandlar *Gymnasiebibliotekariers relation till lärare*, det vill säga gymnasiebibliotekariers uppfattning om hur de tror att lärare uppfattar deras yrkesroll. Yrkesrollens status i relation till lärare blir särskilt intressant i en sådan kontext.
- Gymnasiebibliotekariers uppfattning av hur de tror att skolledare uppfattar deras yrkesroll behandlas för sig under resultatdelen *Gymnasiebibliotekariers relation till skolledare*.

Nedan diskuteras de uppfattningar som kommit till uttryck och ställs mot varandra för att belysa såväl gemensamma som motstående uppfattningar kring olika aspekter av yrkesrollen. Uppsatsens resultat presenteras knutna till uppsatsens syfte och tre uppställda frågeställningar.

I linje med fenomenografisk metod avhåller sig författaren från att mer utförligt tolka resultaten. Den uppgiften lämnas åt andra!

Ett större antal valda utdrag från intervjumaterialet återges i resultatdelen i syfte att så tydligt som möjligt klargöra de olika uppfattningar som framkommit.

9.1. GYMNASIEBIBLIOTEKARIERS UPPFATTNING AV DEN EGNA YRKESROLLEN

9.1.1. Kompetens och egenskaper

Det empiriska materialet ger inte vid handen att kunskaper och kompetens knutna till biblioteks- och informationsvetenskap är kärnan i yrkesrollen – snarare tvärtom. De egenskaper som lyfts fram särskilt, är i stället av en mer kognitiv och emotionell natur där gymnasiebibliotekariens relation till gymnasieskolans elever ställs i första rummet. Det betonas att man måste vara införstådd med vad det egentligen innebär att arbeta med ungdomar och under de särskilda villkor som gymnasieskolans organisation innebär. I övrigt

uppfattas en bred allmänbildning, stresstålighet och en stor portion humor vara särskilt viktiga egenskaper för en gymnasiebibliotekarie.

Man måste naturligtvis tycka att det är roligt att jobba bland människor och skall man jobba på ett gymnasiebibliotek måste man tycka att det är roligt att jobba med ungdomar om det är ett ungdomsgymnasium. (Informant F)

Ja, det viktigaste är att man kan umgås med eleverna på ett vettigt sätt. ...Det är klart att man måste ha de här bibliotekstekniska grejerna, det måste man, men även om man är expert på det och är jätteduktig på katalogisering och sådant, men inte kan fungera ihop med eleverna så skulle det bli katastrof. Men du skall vara allting; du skall vara ekonom, du har ett budgetansvar; du skall vara vaktmästare och kunna fixa kopieringsapparaterna; och du skall vara den här pedagogen och i det ligger det väldigt mycket det här med handledning och speciellt det här med intervjuteknik, något man inte tänker på i början. Jag tror att man blir väldigt bra på att luska ut vad folk egentligen vill och tänker fast de säger något helt annat. (Informant H)

Allmänbildning är ju väldigt viktigt. Fantasi. Noggrannhet, man måste vara lite ordentlig också. Man måste tåla stress väldigt bra, [---] att man får tycka att det är kul när det står fem elever och ropar på en samtidigt som kopian har gått sönder, skrivarna strular, telefon ringer, det står en lärare och hoppar i dörren och rektorn på ingång och så vidare. Det är bara ett stort garv alltså. Det är inte alla som klarar det. Humor är väldigt bra att ha också. (Informant B)

Att arbetet på en gymnasieskola ställer höga krav på gymnasiebibliotekarien vid sidan om de rent bibliotekstekniska kunskaperna visar sig i uppfattningen att yrkesrollen innebär sociala egenskaper som gör gymnasiebibliotekarien rustad för att bistå elever på mer sätt än vid informationssökning. Uppfattningen att sociala kvalitéer värderas högt är allmän.

Ja, man måste ta människor bra och gärna lite humor också, får dem att skratta när de är stressade. Och vara bestämd ... sätta gränser. Man får vara lite förälder också. (Informant B)

Humor! Man måste vara snabb i huvudet; man måste ha empati; man måste förstå vad eleven vill ha - alltså det är det jag menar med empati. (Informant D)

9.1.2. Deltagande, inflytande och kanaler

Det råder olika uppfattningar bland de intervjuade gymnasiebibliotekarierna i vilken utsträckning och i vilken grad de upplever sig vara delaktiga i och utöva inflytande på sin egen yrkesroll och skolans verksamhet i stort, inte minst ramarna för sin verksamhet. När gymnasiebibliotekets verksamhet ställs mot undervisning som en frilagd verksamhet i stället för att betraktas som en integrerad del i densamma riskerar gymnasiebibliotekarien att få stå tillbaka till förmån för lärare när anslag och resurser skall fördelas.

Ja, när det gäller anslag är det alltid lite ”kattrakande”, det kan man inte komma ifrån. Alla skolor har fått minskade anslag nu. (Informant A)

Hmm, pengar, där blir man kallad som biblioteksansvarig varje år tillsammans med alla som förestår institutioner och där får du diskutera. Man får äska pengar helt enkelt. [---] För övrigt har jag inte känt att jag har behövt framhålla mig eller få någonting extra för det här är väldigt mycket i centrum i skolan så jag har inte haft de behoven. Alla är väldigt mycket positiva till biblioteket. (Informant B)

Förhållandet är det omvända när en gymnasiebibliotekarie uppfattar gymnasiebibliotek och sin egen roll som en integrerad del i skolan och där denne inte på samma sätt upplever sig behöva motivera sin egen verksamhet och sin egen existens på någon annan verksamhets bekostnad.

...när det gäller budget så jobbar jag väldigt tätt ihop med den som är ekonomiansvarig och vi lägger budgeten ihop och vi diskuterar fördelningen. [---] Det har alltid känts väldigt självklart att jag lägger förslag på hur budgeten skall vara. (Informant F)

På frågan om informanterna kände sig delaktiga i frågor som rörde deras egen arbetsplats gavs svar som pekar på att de i princip upplever sig ha ett stort inflytande över densamma. Den uppfattning som dominerar i det empiriska materialet är att gymnasiebibliotekarier ges ett stort självstyrande vad gäller frågor som rör gymnasiebibliotekens verksamhet när väl de övergripande ramarna för verksamheten är bestämd.

Jag kan själv styra väldigt mycket i det dagliga arbetet. (Informant A)

Oja. Det är vi som är tongivande i biblioteksfrågor. (Informant D)

Oja. Javisst, när det gäller sådana saker så känner jag mig i högsta grad delaktig. (Informant F)

Men den positiva uppfattningen delas inte av alla. När frågan om självbestämmande utvecklas av informanterna kommer fakta fram som tyder på en uppfattning av sin yrkesroll och sin arbetssituation där inflytandet över det egna arbetet i några fall varit litet.

Jag är delaktig i det som gäller biblioteket. Min svårighet är att få andra att bli delaktiga i det. Men sedan är det klart att det har hänt att beslut har tagits över mitt huvud när det gäller personal och sådant där, där jag känt att jag verkligen har blivit överkörd och inte varit delaktig. Det har hänt några gånger. (Informant H)

De kanaler och forum som används för att delta i och utöva inflytande över gymnasiebibliotekets verksamhet och sitt eget arbete är nära nog gemensamma för flera av de gymnasiebibliotekarier som diskuterat detta område närmre. Men dessa kanaler och forum används i olika stor omfattning av döma av de uppfattningar som ryms i det empiriska materialet och förhållningssättet till dessa varierar. Vanligast förekommande är medverkan i någon form av IT-grupp eller datagrupp där gymnasiebibliotekarien kan driva IT-relaterade frågor som ligger inom ramen för gymnasiebibliotekets verksamhet men det uppfattas inte som en självklar kanal för alla intervjuade gymnasiebibliotekarier.

Jag sitter med i datagruppen och det är klart att det är mest för att bevaka bibliotekets intressen. Jag är lite allmänt engagerad i hur det är på datorsidan kan man säga. (Informant H)

Många bibliotekarier är med i IT-grupper. Det är inte jag utan jag begär audiens där när det är aktuellt [---] Jag sitter med i en lokal samverkansgrupp. Det är ett sätt för mig att få en överblick över vad som händer på skolan och som jag inte tror att jag skulle få annars eftersom jag inte ingår naturligt i så himla många grupper. (Informant A)

Övriga formella kanaler där gymnasiebibliotekarier är delaktiga och utövar inflytande är arbetsplatsträffar, fackliga sammankomster etc. Det empiriska materialet åskådliggör emellertid uppfattningen att gymnasiebibliotekarier genom dessa kanaler kan lyfta fram frågor som rör gymnasiebibliotekens verksamhet i stort, men att de i långt mindre utsträckning är delaktiga i och utövar inflytande i de sammanhang där övergripande beslut om

gymnasieskolans verksamhet fattas, och där planering av densamma sker. Olika uppfattningar kommer till uttryck vad avser hur effektiva dessa kanaler ansågs vara.

Jag sitter med i det som heter Skolutvecklingsgruppen där det sitter representanter för arbetslagen och skolledningen. Den har inte fungerat speciellt väl men det är den gruppen där jag kan driva dem [biblioteksrelaterade frågor. Min anm.] i och sedan i samtal med skolledningen. (Informant H)

I flera fall framkom att direktkontakt med berörd beslutsfattare, dvs rektor, är den mest förekommande kanalen för att driva biblioteksrelaterade frågor snarare än att delta i olika möten och grupper med skolans lärare.

Vår närmaste chef är alltså rektorn och det är ju både en fördel och en nackdel. Fördelen är ju förstås att vi går direkt på chefen. (Informant E)

Jag tycker nog att den nuvarande rektorn är lätt att börja prata med. Han lyssnar och han är tydlig och klar över vad man tycker och vill. Och sedan kan jag ju då gå in på ämneskonferenser. Det är egentligen bara svenskan som kallar mig men jag har aldrig blivit stoppad någonstans. Man kan ju inte vara med på allt ändå. (Informant A)

Men ett exempel på ett formellt forum där skolledning och lärare inbjuds bli mer delaktiga i gymnasiebibliotekets verksamhet och verka för ett utvidgat samarbete dem emellan finns. Här uppfattas en formell kanal som en starkt positiv kanal där gymnasiebibliotekarierna kan utöva inflytande och knyta skolledning och lärare närmre gymnasiebibliotekarierna.

Vi har ett biblioteksråd och där ingår berörd skolledare, vi och lärare från olika program och elever. Vi träffas väl ett par gånger per termin och dryftar då sådant som hör ihop med biblioteket... De som är med där, de lärarna och de eleverna, dem har man ju ett förhållande till så att de har med tiden blivit väldigt "biblioteks minded". (Informant E)

Andra exempel på uppfattningen att gymnasiebibliotekarien åtnjuter en hög grad av delaktighet och stort inflytande i skolans organisation pekar följande citat på. Här framkommer uppfattningen att yrkesrollen som gymnasiebibliotekarien tillmäts väldigt stort inflytande och medverkar i utvecklingsarbetet på en gymnasieskola i stort.

Mina synpunkter möts med mycket stor respekt och man vill vara med och diskutera. Vi kommer bilda... en grupp som diskuterar utvecklingsfrågor och det är ju väldigt positivt och den tanken kommer från dem.... Framför allt att man lyssnar väldigt noga på vad jag har att säga i den här gruppen. (Informant F)

Jag känner mig aldrig utanför och det är aldrig någon som säger att du får inte vara med om jag själv vill gå med... (Informant A)

Men gymnasiebibliotekariens yrkesroll kan sägas stå lite vid sidan om lärarnas (inte minst med tanke på dess ringa antal i förhållande till lärarnas) och informanternas upplevelse av huruvida deras yrkesroll är tydlig i skolan skiljer sig åt markant. I motsats till ovanstående redogörelse kan en annan uppfattning av den egna yrkesrollens status och delaktighet ställas där yrkesrollen inte alls uppfattas åtnjuta samma ställning.

Rent formellt så ser man väl inte ned på bibliotekarien men man glömmer ofta bort. Man måste säga "Ohoj, jag vill gärna påminna om..."; "Jag tänkte på det här..." och "Jag såg det där..." och lägga lappar dit och ta mycket initiativ. Annars glömmer de bort en, att man finns. (Informant G)

På frågan om deltagande och inflytande finns uppfattningen med ett missnöje över sin yrkesroll, och att det upplevdes som svårt att bryta sig in i skolans organisation som gymnasiebibliotekarie och etablera kontakt med skolledning och lärare. Medvetenheten om att gymnasiebibliotekarien omöjligen kan ge fullgod service åt samtliga på en gymnasieskola exemplifieras i uppfattningar av denna mer passiva karaktär.

9.1.3. Utbildnings- och yrkesbakgrund

Almerud visar att bibliotekarier vid sitt yrkesval ofta valde mellan bibliotekarie- och läraryrket (Almerud 2000, s 7, 49-50). Vad gäller skolbibliotekarier och gymnasiebibliotekarier är det rimligt att anta att så är fallet i en än större utsträckning än för bibliotekarier över lag. Arbetsplatsen för såväl lärare som skol- och gymnasiebibliotekarier är i mångt och mycket gemensam. Två av de informanter vars utsagor ligger till grund för föreliggande uppsats har ett förflutet som lärare och flera har på eget initiativ tagit kurser inom pedagogik för att utveckla sin yrkesroll.

Jag är lärare från början och har undervisat i svenska så jag har alltid jobbat inom skolan [---]. Jag tycker att det finns väldigt mycket gemensamt och jag tycker att jag har väldigt stor nytta av att jag har jobbat som lärare. (Informant E)

Avsaknaden av och önskemål om pedagogisk kompetens för gymnasiebibliotekarier är annars en återkommande uppfattning som framkommit i intervjumaterialet.

Nej, där fick man nästan ingenting av den biten tycker jag utan det har man lärt sig när man kommit ut. [---]. Jo, det är klart att lite, jag kommer inte ihåg, men vi läste väl någon pedagogik men inte var det mycket. (Informant H)

I takt med att bibliotek över lag får en mer pedagogisk funktion knutet till samhällets uttalade strävan mot ett livslångt lärande ökar kraven på en pedagogisk kompetens i motsvarande grad.

Ja, i Amerika så har ju gymnasiebibliotekarierna dubbel kompetens. De är ju både lärare och bibliotekarier och det tror ju jag skulle vara bra och då skulle vi ju hamna snäppet över lärare. (Informant D)

Vilken inverkan har utbildningen på bibliotekshögskola haft för forandet av yrkesrollen som gymnasiebibliotekarie? Informanterna som lämnat uppgifter i intervjuer representerar såväl den äldre utbildningen som utmynnade i en bibliotekarieexamen som den nyare utbildningen som leder fram till en magisterexamen i biblioteks- och informationsvetenskap så spännviden i intervjumaterialet kan anses bred. Den gängse uppfattningen är att utbildningen inte nämnvärt har format yrkesrollen utan att det är arbetet som sådant och egna erfarenheter som gjort det.

Ja, Bibliotekshögskolan det har man i botten naturligtvis men när jag gick ut skolan... fanns det ingen speciell gren för att bli gymnasiebibliotekarie utan man blev folkbibliotekarie eller forskningsbibliotekarie. Så jag har fått lära mig genom att göra egna erfarenheter. (Informant D)

Det är nog yrket som sådant efter utbildningen snarare. Jag kände nog väldigt tydligt när jag gick ut att "vad kan jag egentligen, vad har jag lärt mig här"? Jag tyckte nog att utbildningen var lite otydlig där vid lag och det var jag inte ensam om. (Informant A)

...jag hamnade där, så jag fick ju själv utforma den helt enkelt. Ja, den har vuxit fram tror jag allt eftersom. (Informant B)

Uppfattningen att utbildningen till gymnasiebibliotekarie var otillfredsställande knuten till det arbete som väntade efter utbildningens slut gestaltas av utsagorna som de ovan, och tyder på att uppfattningen att yrkesrollen formats redan under studietiden inte är särdeles stark.

9.1.4. Yrkesrollens möjliga utveckling

Uppfattningen att yrkesrollen är föränderlig delas emellertid inte av samtliga intervjuade bibliotekarier, men den gängse uppfattningen är ändå att en förändring av yrkesrollen äger rum i samklang med en generell förändring i samhället som ställer nya krav på skolan i stort. Det ställer också nya krav på de gymnasiebibliotekarier som arbetar inom skolan.

Det är klart att den är föränderlig, det är alla yrkesroller. Det finns ju ingen som står still på det sättet. (Informant F)

Statisk är den definitivt inte. Dels så rör den på sig i och med att man följer med i vad som händer över huvud taget inom samhällsutvecklingen, datariseringen och så. Och sedan får man hänga med i det som händer inom skolans värld. (Informant H)

Förändrade arbetsvillkor för lärare inom gymnasieskolan föranleder en förändrad yrkesroll för gymnasiebibliotekarier. Nya arbetsformer där lärare arbetar i arbetslag i en allt större utsträckning, ett undersökande arbetssätt föreskrivet av Läroplanen och en allt större offentlig intresse kring skolfrågor ger anledning också för gymnasiebibliotekarier att förändra sin yrkesroll. En mindre förfäktad uppfattning menar att yrkesrollen inte alls i lika stor utsträckning är föränderlig och att det är en mer statisk yrkesroll gymnasiebibliotekarien har om inte nya resurser tillskjuts.

Det kommer nog inte hända så mycket. Allt bromsas av ekonomin dessutom och av skolans storlek... Det kommer nog inte hända så mycket tror jag. (Informant B)

Jo, så har man alltid funderingar varför vi är så petiga när det gäller katalogisering och sådana saker. Är det ändamålsenligt? Men samtidigt har jag en känsla av att det kommer ta mer energi om man funderar över det. Då kommer man fundera över det varje gång. Det är liksom enklare att köra efter ett visst system som man slipper fundera över för det är inte där jag vill lägga min kraft. Då är det lättare att bara köra efter det vedertagna systemet. (Informant H)

En vilja till förändrad yrkesroll kan iakttagas i olika uppfattningar som lägger vikt vid olika aspekter av bibliotekariens arbete. Uppfattningen att gymnasiebibliotekariens yrkesroll närmar sig lärarens yrkesroll framträder otvivelaktigt stark men med olika tonvikt. Gemensamt är att yrkesrollen bör utvecklas i en mer handledande riktning enligt den dominerande uppfattningen där gymnasiebibliotekarien ges möjlighet att i högre grad använda sin kompetens och ge utökad service till lärare och elever i undervisningen och i skolarbetet.

Nu tycker jag att bibliotekarierollen i sin helhet börjar förändras beroende på att användningen av bibliotek, även folkbibliotek förändras. De blir mer orienterade mot utbildning generellt sett men annars så är det klart att gymnasiebibliotekarier har en - har haft och har fortfarande - en mycket mer tydlig inriktning mot pedagogiskt arbete. [---] Jag har svårt att se hur man skulle kunna förverkliga den läroplan som finns om man inte har ett bra bibliotek och där kommer vi in. (Informant F)

Jag skulle vilja bli mer jämställd med lärarna, det skulle jag vilja bli. [---] Jag vill gärna sniffa på alla delarna men skall jag vara handledare och lägga massa tid på varje arbetslag så hinner jag kanske inte katalogisera eller vice versa. Jag skulle vilja förändra rollen så till vida att bli mer åt handledare åt lärarhålllet men det krävs att man är fler. (Informant A)

Man skulle vilja ha mycket mer tid till den här handledarrollen och att vara med i förberedelserna och att eventuellt kanske gå med ute i klassrummen när de startar upp projekt och under redovisningar. Det är visserligen många klasser men att få en chans att göra det då och då. Nu har vi väldigt dålig koll på vad eleverna verkligen gör. Det saknar vi. (Informant H)

Men inte alla delar uppfattningen att gymnasiebibliotekariens yrkesroll bör närma sig lärarens yrkesroll i och med att den handledande funktionen blir mer uttalad. Detta som en följd av ett mer undersökande och elevaktivt arbetssätt på gymnasieskolorna. Uppfattningen att det, de facto, är två olika och skilda yrkesroller som samverkar i undervisningen pekar på att samarbetet visserligen kan utvecklas mer, men att det även framöver bör vara två skilda yrkesroller med skilda kompetenser.

Det är svårt att säga. Det är lite svårt att veta faktiskt. Jag tror egentligen inte det för egentligen så gör man olika saker - lärare och bibliotekarier. [---] Vad jag tror däremot om man skall se någon utveckling framåt, så tror jag att lärare och bibliotekarier kommer samarbeta allt mer. (Informant F)

Olika uppfattningar kommer till uttryck för graden av föränderlighet fram till dags dato, och för graden av förväntad föränderlighet. Den faktor som orsakat störst förändring i yrkesrollen hittills, och som fortfarande är en variabel som påtvingar en föränderlig yrkesroll, uppfattas vara integreringen av IT i gymnasiebiblioteken och i undervisningen, och som i någon måtto uppfattas ha höjt yrkesrollens status. Den förändring som förväntas ha störst inverkan på yrkesrollen framöver som uppfattningarna ger uttryck för, är emellertid inte knuten till IT, utan snarare till den pedagogiska handledarrollen som förväntas bli större förutsatt att gymnasiebiblioteken ges mer personal.

Ja, när datorerna kom då blev det en riktig skjuts på det va och jo, innan så var det ganska statistiskt men nu tycker jag att datorerna de har höjt statusen för biblioteket. (Informant D)

Datautvecklingen har ju fört med sig en pedagogisk utveckling i och med att man jobbar annorlunda. Till exempel det här att man måste informera om hur man söker i olika databaser via Internet. (Informant E)

En uppfattning som är genomgående i intervjumaterialet, är den att yrkesrollen hämmas av otillräckligt avdelade personalresurser till gymnasiebiblioteken. En sådan brist hindrar mycket av det arbete som gymnasiebibliotekarier är utbildade för och som de har förhoppningar om att kunna bedriva.

Jag har ingen möjlighet här att ge lärare handledning i hur man söker information t ex. Vi hinner inte ens med att ge användarundervisning. (Informant B)

Ja, då skulle man ha mer personal på biblioteket så att man verkligen hade chansen att nå ut i arbetslagen och vara med på ett helt annat sätt. [---] Man kan inte vara med i tio arbetslag och vara lika engagerad i tusen elever. Utan det skulle nog behöva vara tre fyra stycken som hade var sina programområden eller något sådant, där man hade sina kontakter och man jobbade i huvudsak med de eleverna och så. (Informant H)

En uppfattning som framkommit och som sätter personalbristen i ett annat perspektiv, är emellertid att personalbristen i sig är en faktor som kan driva på en förändring av yrkesrollen i och med att den ställer nya och förändrade krav på gymnasiebibliotekarien och tvingar fram en rationalisering av de traditionella arbetsuppgifterna.

Man får ta på sig nya grejer även om man egentligen inte har tid och personal. Man får göra det ändå och så får man välja bort något annat. Det är alltid risken att man hänger med i utvecklingen och nya saker händer men att då ta bort det här [någon traditionell syssla], det är nog svårare egentligen. Det här som man alltid har gjort, att ifrågasätta det, det är att rationalisera lite. Egentligen är det småsaker, att man slutar skriva bokfickor i böcker. Det är småsaker men om det är många sådana småsaker och att man inte är medveten om det; att man inte bara gör det för att man alltid har gjort det;. att rensa i det gamla! (Informant H)

9.2. LÄRARES UPPFATTNING AV GYMNASIEBIBLIOTEKARIENS YRKESROLL (så som den uppfattas av gymnasiebibliotekarier)

De uppfattningar som det empiriska materialet visar, pekar på att yrkesrollens status är allt annat är klar och att den inte är entydig bland de gymnasiebibliotekarier som intervjuats. Relationen till lärare har visats sig vara problematisk, och oförmågan att på ett naturligt sätt inplacera gymnasiebibliotekarier i skolans organisation bidrar till att den status yrket åtnjuter blir svår att bestämma. Mätinstrument som används för att inplacera olika yrkesgrupper i kategorier inplaceras gymnasiebibliotekarier ömsom i samma kategori som vaktmästare, städ- och skolmatsalspersonal, ömsom bland förskollärare och personliga assistenter, och ömsom bland lärare och studierektorer - allt beroende på vilka kriterier som beaktas.

[Skolbiblioteket. Min anm.] är en pedagogisk resurs och att det tillhör så att säga huvudprocessen. De håller på med utvärdering hela tiden och det har vi fått igenom att vi tillhör huvudprocessen; vi har mer med lärare och undervisning att göra än vad vi har med vaktmästeri, städ och bambapersonal så det har de faktiskt tagit ad notam och förstått. (Informant D)

Jag tycker nog att vi har definitivt samma status som lärare, kuratorer och syo [---] vi hamnar i samma låda, för det handlar om lådor, som förskollärare och personliga assistenter. Och när jag såg detta, ja då förstod man ju att de fattar inte ett dugg vad vi håller på med här! Inte ett dugg! [---] Man har en känsla av att de tror att man bara langar böcker över disk. (Informant D)

Andras okunskap om yrket som gymnasiebibliotekarie är således en uppfattning som framträder i materialet. Svårigheten att på ett tydligt sätt påvisa sin kompetens upplevs som ett hinder för att förbättra yrkets status i skolans organisation, enligt en uppfattning som återkommer i det empiriska materialet, och som står i kontrast till den uppfattning som förfäktar att kompetensen som yrkesrollen medför respekteras.

...det är ju lärare som inte tror att man har någon utbildning alls, höll jag på att säga. Många är väldigt omedvetna om vad det krävs och för andra är man kanske den här lilla kulturpersonligheten då, som har läst allt och som är väldigt bildad så. Det är lite gammaldags det där. Den finns kvar den bilden faktiskt, att man läser allt och kan allt om skönlitteraturen och så. (Informant A)

Som kontrast till detta står den uppfattning som menar att yrkesrollens status är allmänt respekterad i skolan och där gymnasiebibliotekarien betraktas som ett jämbördigt yrke med lärare med en egen och betydelsefull kompetens.

Jag känner att vi har en ganska hög status faktiskt... Jag tror att våra kunskaper och vår verksamhet betraktas med ganska stor respekt. Jag tror inte att man ser oss som någon slags misslyckade lärare som jag tror att det kan förekomma ibland på vissa ställen. Jag tror inte det. Jag tycker att man betraktar att vi har speciella kunskaper som ingen annan har men som är väldigt värdefulla för skolan och skolarbetet. (Informant F)

I många sammanhang betraktas lönenivån som en indikator för ett arbetes betydelse och status i förhållande till andra. Uppfattningen att så är fallet återfinns också här. Den lägre lönenivån i relation till lärare uppfattas som en indikator på en lägre status. Uppfattningen att så skulle vara fallet har emellertid inte varit särskilt allmän, och flertalet informanter har inte lyft fram lön som en indikator alls, utan lägger i stället vikten vid helt andra faktorer avseende yrkesrollens status.

Ja, tittar man på lönen så har man betydligt lägre status än vad lärarna har. ...så kan jag se det ibland att det är, även om man inte svälter själv att det är en slags värdering av ens yrke, att det ligger så pass mycket lägre än vad lärarna gör. (Informant A)

Ja, på det stora men ingen större statusskillnad så egentligen. Det är klart det är det väl till en viss del eftersom det är en löneskillnad och det hänger väl ihop med att man inte riktigt är värderad lika högt kan man säga. (Informant H)

Den mest förekommande uppfattningen om yrkets status i relation till andra yrken inom skolan, synes emellertid vara att gymnasiebibliotekarier är jämställda med lärare vad det gäller status, även om de upplever att skolläring och lärare inte alltid delar den uppfattningen med gymnasiebibliotekarierna själva. Intervjumaterialet ger ändå uttryck för uppfattningen att gymnasiebibliotekarier strävar mot att bli jämställda med lärare eftersom de anser sig vara närliggande skolans pedagoger även om de inte är lärare.

De frågar ofta om hjälp och ”det här klarar inte vi” och ”kan du hjälpa till”. De har arbeten, det här har de fuskat, kan ni fixa det till exempel och de skall ha skönlitteratur och kan ni göra lite listor och så. De är väldigt tacksamma och väldigt gulliga på alla sätt. Det känns bra tycker jag. (Informant B)

I vanliga fall tror jag att man har ganska låg status. Men jag tror att här i Göteborg har de haft väldigt dåliga arbetsvillkor [---]. Rent formellt så ser man väl inte ned på bibliotekarien men man glömmer ofta bort. (Informant G)

Den yrkesmässiga status som gymnasiebibliotekarier har i relation till lärare och övrig personal inom gymnasieskolans organisation betraktas inte som något oföränderligt. Snarare tvärtom. Den uppfattas som något som kan förändras och stärkas som ett led av utvecklingen inom IT, ett ökat samarbete med lärare över lag och genom medverkan i diskussioner, där gymnasiebibliotekarier tar plats och diskuterar också pedagogiska frågor vid sidan om de mer traditionella biblioteksrelaterade frågorna.

Det är en oklar roll. Vi är inte lärare. Vi räknas då till den här gruppen ”övrig personal”. Det är klart att vi är inte undervisande personal så i vissa sammanhang kan man räknas dit men de andra i den gruppen är oftast ren servicepersonal och där vill vi inte vara. Vi hänger mitt emellan och det är väl det som gör det lite besvärligt ibland. Jag vill vara pedagogisk personal utan att vara lärare och då hänger jag i luften (Informant H).

Jag skulle vilja bli mer jämställd med lärarna, det skulle jag vilja bli. (Informant A)

Vilken uppfattning har gymnasiebibliotekarier av hur andra uppfattar yrkesrollen som gymnasiebibliotekarier? Intervjumaterialet belyser detta i anknytning till hur de i sitt yrke förhåller sig till lärare. Här ställs två huvudsakliga uppfattningar mot varandra. Den första av de två menar att lärare uppfattar gymnasiebibliotekarier som jämbördiga i skolans organisation, med insikt i gymnasiebibliotekariernas särskilda kompetens och färdigheter. Enligt denna uppfattning hyser lärare respekt för gymnasiebibliotekariernas yrkesroll, och uppskattar erbjuden service och den betydelse gymnasiebibliotekarien har för det pedagogiska arbetet på skolan. En motstående uppfattning, som återfinns hos informanterna, menar att lärare inte alls är informerade om hur gymnasiebibliotekariens yrkesroll är inplacerad i skolans organisation, att deras särskilda kompetens inte alls kommer till sin rätt på ett för gymnasiebibliotekarierna önskvärt sätt, samt att samarbete försvåras som en följd av detta.

Jag har varit med i en IT-grupp. I den första IT-gruppen här på skolan så ville de ha med mig: ”du är självklar”. ...det var så roligt att de tyckte att ”du är självklar som bibliotekarie, du måste vara med här”. (Informant B)

Vi jobbar med lite olika saker men vi möts någonstans med arbetet med elevernas kunskapsprocess så att det känns inte som om vi skulle vara några sorts sämre varelser på något sätt. Jag tycker inte det utan att vi bemöts med en väldigt respekt. (Informant F)

Gemensamt för samtliga informanter är en genomgående uppfattning av att yrkesrollen upplevs som något som ibland kan missförstås av lärare; att den inte uppfattas som en naturlig och integrerad del i skolans organisation utan snarare som ett bihang, en brevidliggande verksamhet som ger service efter eget behag. Uppfattningen att lärare inte alla gånger lägger så stor vikt vid gymnasiebibliotekarien och skolans bibliotek, kommer också till uttryck.

En del blir så väldigt tacksamma för det jag gör. De blir så lyckliga. De kan komma med julklappar och så fastän man egentligen tycker att ”det här har de rätt att kräva”. Det är väl inte riktigt så att de tar det som något givet. ...och att de inte riktigt alltid fattar vad det är man gör; vad man är bra på. (Informant A)

Ja, den ifrågasätts inte, inte vår kompetens alls. Men, och det är ju hela tiden en munnens bekännelse det här med ”oh, det är så viktigt med biblioteket”, och ”ja, de upplever att det är väldigt viktigt med bibliotek”. Men det är på något sätt så att många gånger är det inte så viktigt med biblioteket. De har svårt att se vad vi menar när vi vill till exempel vill ha information om vad de håller på med och de ser inte att det är i deras intresse utan de kanske tycker att vi är tjatiga. (Informant D)

Det är vissa lärare som tycker att de behöver service snabbt och begär det. Då tycker jag att för att de skall få den här goda servicen så måste man ju ha ett samarbete som grund men det är inte alla som ser det på det sättet utan det är många som ser det så att vi skall göra en insats just när de vill. (Informant D)

På frågan om skolledare och lärare ansågs vara införstådda med gymnasiebibliotekariens yrkesroll svarade en av informanterna:

Det finns ju ett visst ointresse eller ett väldigt ljust intresse från de flesta. (Informant E)

Ja, allt får ju vara på mitt initiativ, det tror jag. Jag menar att de flesta bibliotekarier ”de lånar ut böcker och tar emot böcker”. Man ser inte... man ser bara någon som sitter i disken och där ser man inte att folk gör något. (Informant G)

Bilden är inte genomgående ljus. Det finns en stark uppfattning som framträder i det empiriska materialet som talar för att gymnasiebibliotekariens yrkesroll upplevs som en aning oklar för lärare, och att initiativet ligger hos gymnasiebibliotekarier själva för att få en ändring till stånd.

Det är oftast vi som får ta kontakt när vi vill visa vad vi har för resurser, till exempel hur man söker nyheter. Det är sällan som det efterfrågas. Vi måste vara aktiva och marknadsföra oss och vi borde vara ännu mer aktiva egentligen. (Informant E)

Det är ju något klassiskt att bibliotekarier vill ha samarbete och de som använder biblioteket vill ha snabb service på en gång. Men vi måste alltså kunna bygga upp ett bra samarbete för att ge den här servicen, tycker jag. (Informant E)

...men ibland har jag ha en känsla av att lärare tycker att vi bibliotekarier är lite jobbiga. Vi kommer alltid här och... Ja, man får undvika att de upplever oss som tjatiga och jobbiga. Då är man ute på fel väg. Men sedan är det säkert de som klarar av att vara missionerande och att det går hem så att säga. (Informant H)

9.3. SKOLLEDARES UPPFATTNING AV GYMNASIEBIBLIOTEKARIENS YRKESROLL (så som den uppfattas av gymnasiebibliotekarier)

Skolledares uppfattning av de gymnasiebibliotekarier som ansvarar för verksamheten i gymnasiebiblioteket är svårare att urskilja ur det empiriska materialet, eftersom informanternas kontakt med skolledare i mångt och mycket varit mindre än den med lärare. Uppfattningen av hur informanternas olika respektive skolledare uppfattar gymnasiebibliotekariernas yrkesroll kan av den anledningen därför betraktas som något vagare och mer svårdefinierad.

En första aspekt är hur informanterna uppfattar att deras yrkesroll är tydlig utifrån skolledarnas perspektiv. Övervägande kommer en uppfattning fram som tyder på att gymnasiebibliotekarier upplever att skolledare inte har en klar uppfattning av deras yrkesroll.

Ja, jag tror ... att de inte riktigt vet hur de skall se på mig eller på "bibliotekarien". Ja, det är ju någon slags servicefunktion till undervisningen ... det nog någonting som man ska ha men som man inte riktigt är klar över hur det ska vara. Det har länge varit ämne för sådan här högtidsretorik kring hur tjusigt det är och det är betydelsefullt och ... man kan inte nämna bibliotek förrän någon börjar prata om hur trevligt det var när de var barn.... Den där speciella bibliotekslukten och allt vad det nu är, och tystnaden och skrapet. De snälla tanterna eller de arga tanterna [Informant A].

Jag tror att väldigt många skolledare inte har riktigt klart för sig vad de kan förvänta sig, vad de bör förvänta sig... det gäller inte bara här. [Informant A]

Tecken på hur viktig skolledningens uppfattning av gymnasiebibliotekarien och bibliotekets funktion i skolan kommer fram i citaten nedan:

... [rektorn. Min anm.] var väl egentligen den skolledare som har gjort mest för biblioteket. Tidigare så har biblioteket, ja, det har inte varit så viktigt. Men ... förde upp biblioteksfrågor på dagordningen och det gjorde ett jättelyft för biblioteket [Informant D].

De har lagt ned hur många bibliotek som helst och gymnasieskolan skulle säkert göra detsamma om det inte hade varit så att det finns en lag nu. Grejen är ju att det finns inte pengar [Informant G]

Deras uppfattning kan med andra ord avgöra vilka möjligheter gymnasiebibliotekarien har att integreras i skolans undervisning. Om skolledningen inte har en medveten och välvillig inställning kan detta resultera i att resurserna minskas radikalt och att skolbibliotek t o m läggs ned.

Det är väl lite ovanligt att skolledningen har en sådan [medvetenhet. Min anm.] men skolledningen har en väldigt positiv syn på det här biblioteket. [Informant F]

Okunnighet om gymnasiebibliotekarien och kring gymnasiebibliotekets möjligheter uppfattas naturligtvis som ett stort hinder för all framtida utveckling. En informant gav uttryck för uppfattningen att det inte endast okunnighet kring gymnasiebibliotekets funktion som skolledare har, utan snarare en förekommande allmän eftersatthet kring alla frågor som rör modern pedagogik.

Egentligen är det nog inte bara det att de har dåliga kunskaper om bibliotekets pedagogiska möjligheter. Jag tror att de även allmänt inte riktigt hänger med i den pedagogiska utvecklingen. Det är där skon klämmer tror jag. Gjorde de det så skulle de få med biblioteket på köpet. [---] Det är väl det som är dilemmat med administrativa ledningar, att de inte har tillräcklig koll på verksamheten. Det är för mycket bara administration och ekonomi. [Informant H]

Vad gäller den uppfattning som kommer till uttryck kring hur mycket de olika skolledningarna ger gymnasiebibliotekarierna stort eller litet inflytande över sina egna verksamheter och inflytande i skolans övriga verksamhet, skiljer det sig åt markant. Några informanter har visat på en uppfattning där deras inflytandet är stort.

Det är ju vi som är experterna. Vi har alltså ingen att fråga. Hon är ju administrativ chef bara men vi har ingen egentlig chef för verksamheten utan det är vi som bestämmer och det är väl mestadels på gott. [Informant D]

Periodvis har vi en hel diskussioner [med skolledningen. Min anm.]. Man [rektorn. Min anm.] tycker att jag klarar det här ganska bra så hon överlämnar det väldigt mycket till mig och det är på både gott och ont. ... vi kan jobba väldigt självständigt här. [Informant H]

Jag tycker som sagt var att mina synpunkter möts med mycket stor respekt och man vill vara med och diskutera. [Informant F]

Hur mycket satsar skolledningarna egentligen på sina gymnasiebibliotekarier? Satsningar blir en omedelbart kvitto på att skolledningen faktiskt menar allvar med att gymnasiebiblioteket och gymnasiebibliotekarien har en betydelsefull roll inom skolan.

Det varierar ju väldigt från det att en del har noll koll så att säga till min kompetens. Och skolledningen är väl lite blandat. Det är nog bättre än vad det är på många ställen men när man riktigt kommer under ytan så undrar jag hur mycket det egentligen är [skratt].

De pratar så mycket vackert. Vi har ju satsat just på biblioteket på den här skolan så det är viktigt i medvetandet men sedan kommer det ändå fram på något sätt att vi blir bortglömda ibland när vi skall in i den pedagogiska delen. Vi halkar ner där bland städet och vaktmästeriet i vissa sammanhang. Då ser man att det har gått slentrianmässigt till; att ingen har tänkt. Det

händer då och då och då och tror jag att det medvetandet inte riktigt finns där ute. De vet så väl att de skall säga att biblioteket är viktigt men de visar det inte jämt [Informant H].

Jo, det är klart att det skulle vara trevligt om det var en skolläda som visade sig lite mer i biblioteket t ex. [Informant H]

De skilda uppfattningar som återfinns i informanternas utsagor tyder på att det inom en och samma kommun finns stora skillnader i förutsättningarna för hur gymnasiebibliotekariernas yrkesroll ges möjlighet att utvecklas. De uppfattningar som kommer till uttryck i informanternas utsagor svarar väl mot de olika uppfattningar som det ges uttryck för i litteraturen och i tidigare forskning kring gymnasiebibliotekarier och deras yrkesroll, även om deras grundläggande uppfattningar kring den egna yrkesrollen är förhållandevis likartad. Uppfattningen att gymnasiebibliotekariers yrkesroll är något i skuggan av lärarnas yrkesroll är vanlig, men det finns skillnader i uppfattningen för graden av hur skild yrkesrollen är från den lärare har.

10. DISKUSSION

Vad beträffar svenska bibliotekariers yrkesroll, och då särskilt gymnasiebibliotekariers yrkesroll, behandlas den endast i ett fåtal studier. Jag skall nedan lyfta fram några särskilda aspekter från i huvudsak svensk biblioteksforskning som kan knytas till de i undersökningen framkomna resultaten, och som kan belysa yrkesrollen i en något större kontext, utan att för den delens skull göra några tolkningar.

10.1. BIBLIOTEKARIE – EN YRKESROLL I MARGINALEN

Raden av områden där skolbibliotekarien bör ha en viss expertis kan med all rätt betraktas som tämligen omfattande. Kunskaper inom biblioteks- och informationsvetenskap eller motsvarande, kan sägas utgöra det ramverk vari gymnasiebibliotekariens särskilda färdigheter återfinns. Varje enskild gymnasiebibliotekarie har olika stor expertis inom de olika områdena inom ramverket. Varje enskild gymnasiebibliotekaries särskilda expertis är därför unik och kan skilja sig markant från någon annans. Det lämnas med andra ord stort utrymme för vad som mer exakt kan inrymmas i yrkesrollen. Det ligger i linje med de olika uppfattningar som det redogjorts för i utfallsrummet. Egenskaper vid sidan om de mer konkreta bibliotekskunskaper som gymnasiebibliotekarier själva lyfter fram som särskilt viktiga är bland andra IT-kunskaper, litteraturkännedom och allmänbildning. Dessutom skall gymnasiebibliotekarien vara stresstålig, social och initiativrik. Han eller hon skall vidare ha lätt för att samarbeta med andra, vara lyhörd och vara flexibel för att svara upp mot förändringsbehov (Almerud 2000, s. 41). Egenskaperna känns igen och har lyfts fram som viktiga av informanterna, varmed man kan dra slutsatsen att den uppfattningen är allmän. Men det är samtidigt vanskligt att utifrån några enstaka egenskaper dra några slutsatser om önskvärda egenskaper hos en hel yrkeskår, eftersom de är så allmänna och säkert applicerbara på många olika yrken.

En intressant aspekt på gymnasiebibliotekariers syn på sin egen yrkesroll är att de själva har svårt att se den och dess betydelse i skolan.

The library media specialist, by training and inclination, should be one of the most knowledgeable persons in the school. If he or she is not perceived as such, it may be that library media professionals generally do not see themselves either as information specialists, teachers, or instructional consultants. They may see themselves as people who read the catalogs, examine and preview materials, order and process materials, and make them accessible to their students. They do not see the learning resource system as being an integral part of the school, contributing to the realization of educational goals. In other words, because they do not consider their contributions to be vital to the success of the schools' curriculum committee, they do not present themselves as the experts they are. (Clever & Taylor 1989, s. 26)

Om gymnasiebibliotekarier har ett mindervärdeskomplex i förhållande till lärare och skolledning är det ett allvarligt problem som kan härröra från det faktum att de kan uppleva sin yrkesroll som otydlig i skolan. Möjliggörandet av att effektivt integrera gymnasiebiblioteket och gymnasiebibliotekarien i undervisningen i ett samarbete med skolledning och lärare, förutsätter naturligtvis att det sker i ett samarbete mellan jämbördiga yrkesgrupper, där alla bidrar med sina respektive kompetenser. Som ensam gymnasiebibliotekarie, i förhållande till ett mycket större antal lärare, är det emellertid svårt att utan hjälp få en sådan jämbördig roll, varför inte minst skolledarens uppfattning av gymnasiebibliotekarien blir särskilt viktig.

Skolledaren som pedagogisk ledare avgör möjligheterna för gymnasiebibliotekarien att medverka i undervisningen. Den uppfattning som framkommit tydligast i undersökningen, är att gymnasiebibliotekariers relation till skolledare varit tämligen god, i den meningen att kommunikationen dem emellan varit direkt och att skolledare i huvudsak varit införstådda med gymnasiebibliotekariens kompetens och arbete på skolan.

Men en tydlig uppfattning som samtidigt har framkommit i undersökningen, är att yrkesrollen som gymnasiebibliotekarie många gånger upplevs som otydlig, att en känsla av att vara osynlig många gånger infinner sig. Studier ger stöd för den uppfattningen, och visar på att gymnasiebibliotekarier många gånger upplever sig ha en otydlig yrkesroll. Många gånger upplever de sig själva också som osynliga. Rollen som gymnasiebibliotekarie kommer lätt i skymundan i skolan, och det ligger nära till hands att koppla detta faktum till den låga status och den dåliga löneutveckling som gymnasiebibliotekarier upplever sig ha haft: ”Trots att man anser att verksamheten uppskattas, att man trivs med sitt arbete och att man är trygga i sin profession anser man att bibliotekarieyrket är okänt och undervärderat och att man talar om brist på respekt och förståelse för bibliotekariens kompetens” (Almerud 2000, s. 49-54).

Om så är fallet är det olyckligt, eftersom gymnasiebibliotekarier många gånger har en särskild kompetens som kan komma väl till pass i arbetslagens arbete, i ämnesgrupper och vid utformandet av skol- och kursplaner. Det är med andra ord viktigt att gymnasiebibliotekarier i större utsträckning synliggörs i skolan, och att de ges tillfälle att använda sin särskilda kompetens för att bidra i skolutvecklingsarbetet. Den bild som Almerud målar upp är emellertid inte helt överensstämmande med resultaten som framkommit här. Uppfattningen att gymnasiebibliotekarien har en synnerligen framträdande yrkesroll, bekräftad av lärare och skolledare i det dagliga arbetet genom insyn i- och medinflytande över skolans undervisning i den mån det är möjligt, står i bjärt kontrast till Almeruds beskrivning av yrkesrollernas inbördes förhållande.

En anledning till att yrkesrollen upplevs som otydlig upplevs bland annat vara att gymnasiebibliotekarier i sitt yrke har flera olika roller i skolan.

När jag försöker sammanfatta min yrkesroll är det närmast termen diversearbetare som faller mig in. Jag skall vara bevandrad i litteraturen, följa med i nyutgivning, läsa in mig på barn- och ungdomsböcker, vara pedagog, ha en enorm social kompetens, vara en baddare på informationssökning, kunna fixa praktiska problem med datorerna, planera verksamheten, sköta alla rutinjobb osv. [...] Det kanske är ett av problemen med att definiera yrkesrollen, för många av oss är den så splittrad. (icke namngiven skolbibliotekarie, enligt Almerud 2000, s. 53)

Det kan av den anledningen göra det svårt att få ett fungerande samarbete med lärare till stånd. De uppfattningar som gymnasiebibliotekarier ger uttryck för i det empiriska materialet ger stöd för att yrkesrollen upplevs vara allt annat än väl avgränsad, samtidigt som tidsaspekten – brist på tid – tillskrivs stor betydelse som hinder för yrkesutövningen. Gymnasiebibliotekarier och lärare utgör två olika kulturer som skall ”mötas och kommunicera” med varandra, som Gómez & Swenne uttrycker det (1996, s. 70). Är gymnasiebibliotekariens yrkesroll otydlig kan den utgöra ett hinder för att ett sådant samarbete eftersom den uppfattning lärare har av gymnasiebibliotekarier och vice versa ligger till grund för vilka förutsättningar ett sådant samarbete har att lyckas. Om lärare betraktar gymnasiebibliotekarien som en kontorist, konkurrerande skolpersonal eller dylikt som hotar lärarens autonomi i klassrummet hindrar det gymnasiebibliotekarien från att få en mer pedagogisk roll. Gómez & Swenne citerar en brittisk skolledare, som uttryckte sin syn på skol- och gymnasiebibliotekarier som följer: ”Det värsta med bibliotekarier enligt min mening

är att de vill ta över världen” (1996, s. 70). En sådan felaktig bild [för den är väl ändå felaktig!?] av skol- och gymnasiebibliotekarier kan inte ligga till grund för ett kreativt samarbete i skolan mellan olika yrkesgrupper. Uppfattningen att skolledare hyser ett dylikt agg hot sina anställda gymnasiebibliotekarier ligger förhoppningsvis långt från svenska förhållanden, några indikationer på att den uppfattningen skulle finnas har inte framkommit här, men relationen till lärare och skolledning är viktig och återkommer i undersökningsmaterialet. Försök till samarbete har initierats av gymnasiebibliotekarier i form av Biblioteksråd, medverkan i olika ämnesgrupper, etc. men den gängse uppfattningen är ändå att ett fördjupat samarbete endast svårligen kan komma till stånd, mycket beroende på att yrkesrollerna uppfattas som oklara för varandra.

På motsvarande sätt som lärare uppfattas ha felaktig bild av bibliotekarier, kan gymnasiebibliotekarier ha vrångbilder av lärare som konservativa, auktoritära eller som okunniga om bibliotekets möjligheter i skolan. En sådan vrångbild är intressant med tanke på att åtskilliga gymnasiebibliotekarier i sitt yrkesval valt just mellan läraryrket och yrket som gymnasiebibliotekarie (Almerud 2000, s. 7; 49-50). En större insikt i lärares yrkesroll och arbete vore kanske därför att vänta. Men det står klart att en otydlig yrkesroll och en otydlig yrkeskompetens som gymnasiebibliotekarier många gånger upplevs ha, kan utgöra ett hinder för att ett samarbete med skolledning och lärare skall utvecklas.

Solveig Hedenströms undersökning, där en tredjedel av Sveriges gymnasiebibliotek deltog, visar tydligt på den undanskymda yrkesroll som gymnasiebibliotekarier har i svenska skolor, och att de ofta arbetar ensamma eller nästan ensamma (Hedenström 1997). Mer än en tredjedel av biblioteken i Hedenströms undersökning har mindre än en heltidsbibliotekarie; ungefär hälften av de undersökta gymnasiebiblioteken har en gymnasiebibliotekarietjänst; mindre än en tiondel av gymnasiebiblioteken har fler än en gymnasiebibliotekarietjänst (se även *Skolbiblioteken i Sverige* 1999). Dessa uppgifter kontrasterar något mot den ovan citerade brittiske skolledarens uppfattning av skol- och gymnasiebibliotekarier. ”Med den personalstyrkan är det en orimlighet att bibliotekarien både ska kunna sköta basfunktionerna, ta en aktiv roll i det pedagogiska arbetet och dessutom hinna vidareutbilda sig” (Hedenström 1998, s. 10). Förhållandet är detsamma på de gymnasieskolor där informanterna i denna undersökning är verksamma. Som ensamma bibliotekarier, eller möjligtvis två och två, uppfattas det naturligtvis som svårt att räkna till och att ge den service som gymnasiebibliotekarier önskar - och skulle kunna ge - om personalresurserna var större.

Tidsbrist är en återkommande faktor i forskningslitteraturen som anses hämma arbetet. Intervjuundersökningar visar att till exempel nästan alla lärarbibliotekarier arbetar mer än de är skyldiga för att nöjaktigt kunna hålla igång den löpande skolbiblioteksverksamheten. Med tanke på vad som krävs för att ett skol- eller gymnasiebibliotek skall fungera, får den snålt avsatta tiden helt gå till administrativa uppgifter. Den pedagogiska sidan av arbetet som att ge råd och hjälp till lärarna vid bokurval och metodiska användning av gymnasiebiblioteket, samt att handleda elever som arbetar där hinner de aldrig med (Gómez 1988, s. 6). En icke namngiven bibliotekarie har givit uttryck för förhållandet där: ”... det blir allt för lite tid att sitta ner och planera, sätta upp mål för verksamheten och sätta sig in i diskussioner som rör biblioteken. Allt rullar på och man hinner inte lyfta blicken för att se vad man strävar emot (enligt Almerud 2000, s. 44-45). Uppfattningen som åskådliggörs här är representativ för den allmänna uppfattning som framkommer också i denna uppsats resultat. Gymnasiebibliotekarier upplever sig vara begränsade till att endast sköta dagliga rutiner och administration och att tid till mer pedagogiskt inriktat arbete kommer i skymundan, tvärt emot vad många gymnasiebibliotekarier önskar. Å andra sidan menar en motstående uppfattning att

det är just de administrativa arbetsuppgifterna som gymnasiebibliotekarien är tilldelad och att det pedagogiska arbetet kan lämnas åt lärarna att sköta själva. Denna senare uppfattning är emellertid inte särskilt framträdande i intervjumaterialet.

Målsättningen att använda skol- och gymnasiebibliotek som en integrerad del av skolans undervisning finns men hindren som står i vägen för att förverkliga ett sådant arbetssätt blir för övermäktiga. ”Man ser möjligheterna, men man ser inga möjligheter att utnyttja dem. Man kommer ständigt tillbaka till att resurserna inte räcker till ens för nuvarande arbetsuppgifter, antingen på grund av nedskärningar eller helt enkelt för att arbetsbördan har ökat” (Almerud 2000, s. 12). Viljan är stor, den slutsatsen kan man dra av de uppfattningar som gymnasiebibliotekarien i undersökningen lyfter fram. Men liksom i Almeruds undersökning ser man inte möjligheterna att ta steget fullt ut och utveckla yrkesrollen, utan står kvar i en traditionell yrkesroll mycket beroende på bristande resurser och mindre bra samordning på en skola som gör att gymnasiebibliotekarien glöms bort eller hamnar vid sidan om planering och undervisning.

En icke namngiven bibliotekarie säger:

Allt kan utvecklas! Och måste utvecklas; här är det, som jag ser det för mig själv det stora problemet: att ta eller få tid från det dagliga påträngande arbetet för att kunna hinna uppmärksamma förändringarna i bibliotekets omvärld och utvecklas i sin yrkesroll. (enligt Almerud 2000, s. 41)

Men en ensam skolbibliotekarie kan omöjligen uppnå alla de mål som föreskrivs av forskningslitteraturen på området, utan måste ofrånkomligen göra ett urval av de mål och metoder som finns att tillgå. Ingen kan eller bör försöka göra allt. Verksamheten och funktionen bestäms av den faktiska situation som en enskild gymnasiebibliotekarie befinner sig i avseende gymnasieskola, tillgängliga resurser, elever och lärares särskilda behov, etc. Cleaver & Taylor (1989) menar att *tid* är den enskilt viktigaste resursen som gymnasiebibliotekarien själv kan kontrollera. Det är upp till gymnasiebibliotekarien att själv bestämma vad han eller hon ska ägna sin tid åt; bokcirkulation och andra mer praktiska göromål eller till att initiera ett djupare samarbete med lärare och skolläring.

Om för mycket tid ägnas åt praktiskt rutinarbete i gymnasiebiblioteket förhindrar det gymnasiebibliotekets och gymnasiebibliotekariens pedagogiska utveckling med konsekvens att gymnasiebibliotekarien fastnar i en roll skild från stora delar av skolans övriga verksamhet vid planering, utvecklingsarbete, mm. Men om för mycket tid ägnas åt att initiera kontakter med skolläring och lärare i syfte att lyfta fram gymnasiebibliotekets möjligheter som pedagogiskt redskap i undervisningen, motverkas yrkesrollen som informationsspecialist som är direkt knuten till elevernas dagliga skolarbete. Vikten av att planera tiden så att de olika delarna av arbetet blir möjlig blir därför viktig (Cleaver & Taylor 1989, s. 48).

Förutsättningar för att tydliggöra gymnasiebibliotekariens yrkesroll och särskilda kompetens finns men det ställer krav på den enskilde gymnasiebibliotekarien: ”Den som ansvarar för biblioteket måste också både våga och kunna driva biblioteksfrågor bland lärare och skolläring. (Hedenström 1998, s. 21) Enskilda gymnasiebibliotekarien har den förmågan att stiga fram och axla ett sådant ansvar, vilket exemplifieras av uppfattningen att skolläring och lärare lyssnar och inkluderar gymnasiebibliotekarien i stora delar av planering etc. på en gymnasieskola. Men den uppfattningen är inte särskilt representativ för gymnasiebibliotekarien över lag, utan måste betraktas som undantag snarare än som regel.

Biblioteken målas många gånger upp i positiva ordalag där de sätts i skolans centrum, men bibliotekarierna upplever inte att det motsvarar den faktiska verkligheten, där resurser ofta är otillräckliga. Hedenströms undersökning visar att gymnasiebiblioteksrelaterade frågor ofta inte lyfts fram i något särskilt forum i gymnasieskolan i syfte att utveckla verksamheten. Inte heller är gymnasiebibliotekarierna med i arbetslag på gymnasieskolan i mer än hälften av de undersökta gymnasieskolorna (Hedenström 1997). Hon pekar på den stora betydelsen av att gymnasiebibliotekarierna tar del av de strategiskt viktiga arbetsgrupper och arbetslag som finns på gymnasieskolorna, inte minst i arbetsgrupper med koppling till IT. (Hedenström 1998, s. 16-17). Vikten av att vara med i olika grupper och arbetslag ser flera gymnasiebibliotekarierna som stor. Den uppfattningen är allmän. Men det är samtidigt viktigt att göra ett urval och att vara med endast i de grupper och arbetslag som har en direkt koppling till gymnasiebibliotekariernas arbetsområde och expertis. Annars är risken stor att mycket tid går åt till att arbeta med och diskutera saker som ligger utanför gymnasiebibliotekariernas arbetsområde, och som stjäl tid från arbete av större vikt.

Betydelsen av att närma sig lärare och skolläring på en skola är stor. Inger Malmström poängterar i sin artikel "Att skapa en position på skolan" i *Informationssökning i fokus ; Idé och metodbok för gymnasieskolans bibliotek* betydelsen av att gymnasiebibliotekarierna skapar sig en position på gymnasieskolan. Nyckelordet är att vara "inblandad" (Malmström 1998, s. 104-109). Hon ser möjligheter med att gymnasiebibliotekarierna involverar sig i olika arbetsgrupper och deltar i olika möten för att lättare synliggöra sig själv och gymnasiebiblioteket. Men oavsett deltagande i de olika arbetsgrupper och arbetslag som finns på en gymnasieskola måste konkreta samarbetsformer utvecklas. Malmström tycker inte att de spontana möten som uppstår med lärare och skolläring i skolans personal- och fikarum är den viktigaste kanalen för gymnasiebibliotekarierna, även om de är viktiga för att skapa en känsla av samhörighet och samverkan. Ett samarbete med lärare och skolläring måste ske strategiskt med en klar uttalad målsättning med samarbetet (Malmström 1998, s. 107). Uppfattningen att en sådan klart uttalad målsättning finns framkommer inte i någon märkbar omfattning i intervju materialet, snarare tvärtom.

Bibliotekarierna i Sverige har i regel en gedigen akademisk utbildning med minst två års studier inom i huvudsak humanistiska eller samhällsvetenskapliga ämnen vid sidan om genomgången bibliotekshögskola (Almerud 2000, s. 41). Antalet bibliotekarierna som har naturvetenskaplig eller tekniskt orienterad utbildning är emellertid så gott som obefintliga (Almerud 2000, s. 8). Almeruds undersökningsresultat visar att de bibliotekarierna som medverkade i undersökningen tycker att bibliotekarierna utbildningen gav en "professionell skolning"; "ett förhållningssätt"; "en grundläggande förståelse för vad ett bibliotek är och vilken roll det spelar" (Almerud 2000, s. 8). Den uppfattningen delas inte av de gymnasiebibliotekarierna som medverkat i denna undersökning. Den uppfattning som här särskilt framkommer är att utbildningen till bibliotekarie inte alls förberett dem inför arbete på en skola, utan att yrkesrollen formats under arbetets gång. Naturligtvis bör man genast ställa frågan vad denna professionella skolning är, vilka förhållningssätt som förmedlas, och vilken grundlig förståelse för vad ett bibliotek är, och vilken roll det spelar för att lättare kunna definiera gymnasiebibliotekariernas yrkesroll.

I sina enskildheter är bibliotekarieryrket som bekant heterogent. Det är en avsevärd skillnad mellan en barn- eller sjukhusbibliotekarie å ena sidan och en bibliotekarie vid ett stort vetenskapligt bibliotek å den andra. Dessa olikheter medför naturligtvis att en bibliotekariernas professionella och etiska överväganden kan variera, beroende på vid vilken typ av bibliotek han/hon arbetar. ("Bibliotekarieryrket" i *DIK-forum* 1993, s. 8)

Det bibliotek i vilken bibliotekarien arbetar har således inverkan på vilken yrkesroll bibliotekarien får men utbildningsort spelar också in som en faktor. Om man problematiserar bibliotekariens yrkesroll över lag, genom att jämföra fyra olika utbildningar i Sverige, kan man konstatera att bibliotekarier från de olika utbildningsorterna har olika utbildningsinriktningar, men att de ändå likställs som bibliotekarier. Det innebär att bibliotekariens yrkesroll är tämligen mångfacetterad. Det ligger i linje med internationella undersökningar som ger vid handen att det inte finns någon egentlig ”innersta kärna” i utbildningen till bibliotekarie. Olika bibliotekarier kan därför ha vitt skilda kompetenser. I takt med att yrkesområdet breddas ytterligare kommer mångfalden inom bibliotekaryrket ökas ytterligare (Rubin 1998, s. 371-372).

Bibliotekaryrket är inne i en omfattande förändringsprocess som ett följd av den snabba utvecklingen inom informationsteknologin. Grundläggande kunskaper inom IT har kommit att få allt större betydelse för bibliotekaryrket. Kunskaper inom pedagogik har också lyfts fram som ett allt viktigare område för bibliotekarier (inte minst för skol- och gymnasiebibliotekarier) som en naturlig följd av att bibliotek i en allt större utsträckning utgör en resurs för människor i olika utbildningssammanhang (Almerud 2000, s. 8). ”Kunskap om hur inläring sker är en lucka i gymnasiebibliotekariens yrkesutbildning” (Hedenström 1998, s. 18). Den uppfattningen delas i stort av de informanter som medverkar i denna undersökningen, men det finns företrädare för uppfattningen att gymnasiebibliotekarien skall bli vid sin läst och överlåta åt lärare att handleda eleverna och ansvara för pedagogiskt kunnande. Framförda önskemål och krav på fortbildning inom pedagogik är inte särskilt överraskande, med tanke på att gymnasiebibliotekariens yrkesroll obestridligen i mångt och mycket kommit att närma sig lärarens yrkesroll på skolan.

Men till skillnad från lärarna arbetar gymnasiebibliotekarier ofta ensamma. Flera gymnasiebibliotekarier säger sig sakna kollegor att diskutera yrkesmässiga frågor med, och eftersom de arbetar ensamma tvingas de ägna en stor del av sin tid åt rutinmässiga administrativa arbetsuppgifter snarare än att utvecklas professionellt. Bibliotekarier ser därför positivt på utvecklingen av bibliotekaryrket till att bli en mer handledande roll. Ensamarbete innebär att det finns ett stort behov av att bilda nätverk med andra bibliotekarier för att utbyta erfarenheter med varandra. Den vanligaste formen av nätverk för bibliotekarier i Almeruds undersökning är inte formella nätverk med bibliotekarier i ett särskilt sammanhang, utan mer informella nätverk bestående av tidigare studiekamrater, tidigare arbetskamrater med flera. Men det är också vanligt att de bibliotekarier som arbetar ensamma står helt utan några professionella kontakter utanför den egna arbetsplatsen (Almerud 2000, s. 10-11; 43-44). Resultaten i undersökningen för handen ger uttryck för samma motstridiga uppfattningar, där graden av medverkan i olika nätverk, och vilken vikt man tillmäter dem skiftar markant.

10.2. LÄRARES RELATION TILL GYMNASIEBIBLIOTEKARIER

Vilken uppfattning av gymnasiebibliotekarier har lärare? Många bibliotekarier som arbetar på skolor säger sig uppleva en allt positivare attityd gentemot sig själva från lärares sida, menar Almerud: ”Inte sällan tycker man ... att man spelar en central roll i utbildningssystemet och i informationsförsörjningen, och inte sällan tycker man till och med att man spelar den roll man bör spela (Almerud 2000, s. 51). Men det finns tecken som talar för att gymnasiebibliotekarierna fortfarande står vid sidan om skolan undervisning. Ett exempel på det kan hämtas från Hedenströms undersökning där bland annat behovet av förändrade samarbetsformer för gymnasiebibliotekarier och lärare rangordnades högt av

gymnasiebibliotekarier, medan lärare och skolledning rangordnade detsamma mycket lägre. Samtliga personalkategorier värderar gymnasiebibliotekets lokaler och datautrustning högt men det är endast gymnasiebibliotekarierna i samma undersökning som också rangordnade den egna personalfrågan och kompetensutveckling högt (Hedenström 1998, s. 21). Undersökningens resultat kan tolkas som att skolledning och lärare inte ser betydelsen av gymnasiebibliotekets personal på samma sätt som gymnasiebibliotekarierna själva. Så är fallet också i den uppfattning som framkommer tydligast för gymnasiebibliotekarier i Göteborg, där tillfredsställelsen av den yrkesroll man tilldelats inte alls är god, snarare tvärtom. Resultaten pekar på att många gymnasiebibliotekarier upplever sin yrkesroll som avskärmad och begränsad, att många skulle vilja förändra och utveckla rollen i den måtta att de kan använda sina färdigheter och sin kompetens på ett bättre sätt.

Att gymnasiebibliotekarier inte endast ska hålla ordning i sina bibliotek utan också måste engagera sig i undervisningen för att fungera som handledare står klart. Flertalet gymnasiebibliotekarier i uppsatsens undersökning delar den uppfattningen. En fullgod service går utöver att tillgängliggöra informationsmaterial på en omedelbar förfrågan. Den inrymmer också långsiktig planering av informationsresurser samt kännedom om, och utvecklandet av hur olika lärare använder informationsmaterial. Men risken för att det administrativa arbetet tillåts bli den huvudsakliga arbetsuppgiften är stor.

... it is easy to get so caught up in day-to-day tasks that larger goals are neglected. If an inordinate amount of time is spent on operational duties to the exclusion of curriculum concerns, the library media specialist risks being seen as task oriented. The message given is that neat shelves are more important than the untidy excitement of learning. It is important to remember that in the eyes of colleagues, one's role is frequently defined by those activities that are observed. Operational duties can be performed by support staff, and this shifting of responsibilities is essential if the library media specialist is to be successful in carrying out the instructional consultant role. (Clever & Taylor 1989, s. 24)

Återigen sätts gymnasiebibliotekariens yrkesroll i samband med de resurser som står till buds i skolan. Otillräckliga resurser binder gymnasiebibliotekarien till biblioteket och till administrativa arbetsuppgifter medan satsningar på personal kan möjliggöra för gymnasiebibliotekarien att ta på sig en mer handledande roll.

Lärares uppfattning av gymnasiebibliotekariens yrkesroll kan studeras i ljuset av hur ett samarbete lärare och gymnasiebibliotekarie kan – eller inte kan komma till stånd. Här har gymnasiebibliotekarien en särskild kompetens som kan komplettera lärarens.

Collaboration between the classroom teacher and the library media specialist puts the strength of both to work in achieving the instructional goals of the school. By pooling their respective competencies, the library media specialist brings to the instructional development partnership insight and knowledge of the changing array of information resources, how these alter the possibilities for student learning, and what instructional strategies will best meet the student's expanding need for information sources. (Clever & Taylor 1989, s. 5)

Diskussionen kring ett utökat samarbete mellan lärare och skolbibliotekarier är inte ny. Diskussionen har först såväl i Sverige som i andra länder under en lång tid men har fått olika stort genomslag. Gymnasiebibliotekariens roll i undervisningen har sagts vara förhållandet mellan tre huvudsakliga faktorer: gymnasiebibliotekariens medverkan vid planering; lärares, skollednings och inte minst gymnasiebibliotekariernas egen uppfattning av sin roll i undervisningen; samt med vilken särskild kompetens som gymnasiebibliotekarier bidrar i

undervisningen. De amerikanska forskarna Cleaver & Taylor gör en distinktion mellan att arbeta *med* [*work with*] lärare i ett arbetslag och att medverka *i* ett arbetslag [*participate as a member of an educational team*] där det förra kan betraktas som en öppen, ostrukturerad och många gånger informell samverkan, medan den senare utgörs av ett ingånget partnerskap med gemensamt ansvarstagande för att uppnå uppställda gemensamma mål (Cleaver & Taylor 1989, s. 10; se även Ögland 2002). De medger att ingen enda arbetsform är den bästa för alla tänkbara situationer med tanke på att förutsättningarna för olika gymnasiebibliotekarier på olika skolor kan vara, och också många gånger är vitt skilda. En gymnasiebibliotekarie måste därför svara mot den faktiska verklighet och de möjligheter denne möter på en bestämd skola. Detta faktum kan förklara flera skillnader i uppfattningar i förhållande till den egna yrkesrollen som kommer till uttryck i det empiriska materialet.

All forskning på området som Cleaver & Taylor hänvisar till lägger stor vikt vid gymnasiebibliotekariers medverkan i såväl planering som genomförande av all undervisning i ett nära samarbete med lärare. Ett sådant samarbete, menar de, skapar bättre inlärningsförutsättningar för eleverna (1989, s. 13-14). Även svensk forskning, såväl inom pedagogik som biblioteks- och informationsvetenskap, pekar på betydelsen av ett samarbete mellan bibliotekarier och lärare i skolan (se Gómez & Swenne 1996; Limberg 1998; 2002; 2003; Ögland 2002 med flera). Gymnasiebibliotekarien måste av den anledningen lämna den traditionella rollen i skolbiblioteket och ta mer aktiv roll i skolan. En sådan förändring kan emellertid inte ske snabbt utan måste ske stegvis då: "... den goda kontakten med lärarna har inte kommit gratis. Man får jobba hårt, fika mycket och hela tiden vara på hugget och tala för biblioteket (enligt Blomberg, Barbro. Skolbiblioteket inskolning i demokrati. I *Skolbiblioteket i medvind!* 1993, s. 58). Härvidlag delas uppfattningen i mångt och mycket av de rön som framkommer i utfallsrummet. Informanterna har sammantaget där inte givit något anledning att tro att de givit upp, utan arbetar målmedvetet för att synliggöra sig själva och sin kompetens.

Och ansvaret tycks ligga helt på gymnasiebibliotekarien för att få ett samarbete till stånd med lärare och skolläda. "A library media specialist who wishes to assume a more active role in the school must initiate contacts, suggest programs, and reach out to teachers" (Cleaver & Taylor 1989, s. 25). Lärare har inte under sin utbildning konfronterats med arbetsmetoder där gymnasiebibliotekarien är delaktig som samarbetspartner i egentlig mening. En kanal där samarbete kan initieras är i arbetslagen. I dessa kan gymnasiebibliotekariernas specialkompetens komma lättare fram. Medverkan och inflytande i arbetslag och arbetsgrupper är emellertid skiftande i de resultat som undersökningen här kan visa fram, likaså inställningen till desamma. Inte alla upplever sig ha möjlighet att medverka, eller att medverka i den meningen är det bästa sättet att integreras i undervisningen.

En förutsättning för att det skall vara möjligt är att bibliotekarien inte arbetar ensam (och skall bemanna gymnasiebiblioteket samtidigt som han eller hon skall hinna etablera kontakt med olika lärare) (Broberg, Cecilia. Problembaserat lärande – med biblioteket i centrum. I *Informationssökning i fokus* 1998, s. 56-65). Här får skollädaens betydelse åter en avgörande roll, eftersom det är skollädaen som ansvarar för resurstilldelningen. En ensam gymnasiebibliotekarie hamnar lätt mellan två stolar i tappra försök att ta på sig båda arbetsuppgifterna. Men att arbeta med arbetslag i sig är inte tillräckligt. Forskning förespråkar den stora betydelsen av att utveckla ett samarbete med lärare en och en, snarare än med lärare gruppvis. Gymnasiebibliotekarier måste vara flexibla och vara uppmärksamma på olika lärares olika arbetssätt och särskilda behov för att kunna utgöra ett bra stöd i deras undervisning. Genom att närma sig lärare och samarbeta med dem på en mer individuell basis

kan gymnasiebibliotekarier på ett mer optimalt sätt förmedla informationskompetens till eleverna, än genom att uteslutande arbeta med eleverna direkt (Cleaver & Taylor 1989, s. 8-11). Här har gymnasiebibliotekarien en möjlighet att ta på sig en mer aktiv roll i skolan men den förutsätter att det är enskilda lärare som ser möjligheterna med att samarbeta med skolans bibliotekarie.

10.3. SKOLLEDARES RELATION TILL GYMNASIEBIBLIOTEKARIER

Gymnasiebibliotekariers betydelse ter sig självklar i en skola där läroplanen (Lpf 94) har som målsättning att eleverna skall ges möjlighet att utveckla kunskaper och färdigheter som förbereder dem för ett livslångt lärande. Det övergripande ansvaret för att så sker är skolledningens. Det är skolledningen som genom resurstilldelning och pedagogisk ledning lägger de yttre ramarna för vilken yrkesroll en gymnasiebibliotekarie kan utveckla.

Forskning visar att skolledare i olika utbildningssammanhang på senare tid lyft fram gymnasiebibliotekariers roll i ljuset men att tilldelningen av resurser (bland annat personal) inte är tillräcklig (Almerud 2000, s. 12). Tilldelningen av resurser kan alltid vara föremål för diskussion, men vikten av att gymnasiebibliotekarier har en insyn i och en talan i budgetarbetet kan inte understrykas. Om så är fallet går tillbaka till gymnasiebibliotekariens relation till- och kommunikation med skolledaren. Uppfattningen att man som gymnasiebibliotekarie har möjlighet att påverka dessa faktorer inom ramarna för en större budget, upplevs som tämligen god, av de informanter som intervjuats.

På en gymnasieskola ansvarar skolledningen för att en rad olika styrdokument upprättas och som sedan ligger till grund för det pedagogiska arbetet. I dessa styrdokument skall tydligt framgå de målsättningar och riktlinjer som skolan arbetar efter. Vikten av att skolledare låter upprätta styrdokument som kan ligga till grund också för gymnasiebibliotekariens arbete har i flera fall lyfts fram i forskningen (se bland andra Limberg 1993; Hedenström 1997; Malmström 1998; Kühne 1993) En mål- eller en arbetsbeskrivning i någon form som är grundad på läroplan, kursplaner och lokala arbetsplaner kan utgöra en tydlig struktur också för gymnasiebibliotekariens arbete på skolan och ha en direkt inverkan på yrkesrollen.

Malmström diskuterar fördelarna med att biblioteket finns med i styrdokumentet som underlag för den verksamhet som bedrivs i gymnasiebiblioteket av gymnasiebibliotekarien. Här kan bland annat skolledningens skyldigheter gentemot gymnasiebiblioteket läggas fast och gymnasiebibliotekariens pedagogiska funktion synliggöras (Inger Malmström 1998, s. 104-115). Limberg lyfter också hon fram vikten av att utvärdera verksamheten i skolbiblioteket och den egna yrkesrollen eftersom: "...det är ett sätt att tydliggöra verksamheten både för sig själv och för beslutsfattare" (Limberg 1993, s. 13). Också Elsa Gómez diskuterar betydelsen av de lokala arbetsplanerna:

En bra arbetsplan för skolbiblioteket är viktig! Den har värde som utvecklingsinstrument för en verksamhet som ofta är resursmässigt och administrativt eftersatt. Den kan också bidra till en utveckling av metodiken i biblioteket genom att den ligger till grund för en kontinuerlig utvärdering av arbetet där. (Gómez 1988, s. 12)

Ett styrdokument kan på så sätt utgöra ett redskap för utvärdering av bland annat yrkesrollen i förändring. Avsaknaden av styrdokument behöver emellertid inte nödvändigtvis innebära att

man ser på verksamheten i ett gymnasiebibliotek som mindre viktigt; det kan tvärt om innebära att biblioteket är väl integrerat i undervisningen och att upprättandet av en särskild handlingsplan av den anledningen inte ansetts vara nödvändig (Hedenström 1998, s. 17). Avsaknaden av ett styrdokument av något slag alls lämnar ofrånkomligen gymnasiebibliotekarien att utveckla sin yrkesroll mer godtyckligt.

Vikten av skolledningens medverkan i det förändringsarbete som en skoledning kan initiera, där en diskussion om gymnasiebibliotekets och gymnasiebibliotekariens pedagogiska funktion lyfts fram är stor. Skoledningen kan underlätta och stimulera samarbetet mellan gymnasiebibliotekarie och lärare.

Som en konsekvens av det förändrade arbetssättet behöver varje skola tillgång till en bibliotekarie. Det är med skolans nya arbetssätt viktigare än någonsin att det finns en bibliotekarie, som kan handleda lärare och elever i deras informationssökning och systematisera informationssökandet. Bibliotekarien bör vara anställd av skolan och ingå i arbetslaget. Lärare och skolbibliotekarier måste samarbeta, samverka och samplanera och därmed också lära sig mer om varandras roller. Att utveckla skolbiblioteket och samarbete mellan lärare och skolbibliotekarier handlar också om pedagogisk utveckling. [---] Det är dock viktigt att slå vakt om respektive grupps professionalitet. (Almerud 1997, s. 9)

Bilden som Almerud målar upp är en aning utopisk. Solveig Hedenströms undersökning (1997), där också flera rektorer intervjuades tillsammans med lärare och gymnasiebibliotekarier, visar på att den faktiska verkligheten på svenska gymnasieskolor ser annorlunda ut. Likaså ger resultaten i rapporten *Skolbiblioteken i Sverige* oss anledning att tro att skolledares insikter i skol- och eller gymnasiebibliotekens förtjänster är små eller obefintliga (1999, s. 63-66). Ett samarbete mellan gymnasiebibliotekarier och lärare är inte alls någon självklarhet och gymnasiebibliotekariers medverkan i arbetslag och andra forum är inte på långt när lika utbredd som är önskvärd enligt Almerud. De resultat som presenteras i denna uppsats utfallsrum, indikerar också att situationen för många gymnasiebibliotekarier inte är överensstämmande med de önskemål som Almerud presenterar, men att det är mål som flera gymnasiebibliotekarier eftersträvar och arbetar i riktning mot.

11. RESULTATSAMMANSTÄLLNING

Avseende den *kompetens* och de *egenskaper* som utsagorna tillskriver gymnasiebibliotekariens yrkesroll framkommer uppfattningen att de färdigheter som är direkt knutna till yrket inte är de avgjort viktigaste. De hamnar tvärtom i skuggan av den betydelse som tillskrivs mer sociala- och empatiska färdigheter som är eftersträvansvärda i arbetet med elever; tillsammans med en bred allmänbildning, en hög stresstolerans och humor som uppfattas som särskilt föredömliga egenskaper. Uppfattningen att sociala kvalitéer värderas högt är allmän.

De uppfattningar som framkommer kring gymnasiebibliotekariens *delaktighet* och *inflytande* på arbetsplatsen är inte helt överensstämmande. Graden av och i vilken utsträckning deltagande och inflytande finns är mycket varierande. Över lag uppfattas inflytandet på den egna arbetsplatsen som stort när väl yttre ramar är bestämda. Uppfattningen att gymnasiebibliotekarien ofta hamnar i skuggan av lärare kommer också till uttryck i den meningen att gymnasiebibliotekarien tvingas slå vakt om sin position på skolan och själv initiera allt förändrings- och utvecklingsarbete kring biblioteket.

Tillgången till och användandet av *kanaler* för att kommunicera inom och utom skolans organisation, att etablera *nätverk* inom och utom skolan, samt att ges en möjlighet att inhämta kunskap utifrån har en stark inverkan på yrkesrollens utformning. Tillgängliga kanaler och forum för kommunikation har visat sig vara i princip desamma för gymnasiebibliotekarier. De används emellertid i olika stor utsträckning. Vid frågor som rör gymnasiebibliotekariens arbete upplevdes en direktkontakt med skolledningen vara vanligast förekommande. Kontakten med andra gymnasiebibliotekarier uppfattades som viktig i varierande grad.

Utsagorna i det empiriska materialet kring *utbildnings-* och *yrkesbakgrund* gör klart att kunskaper inom pedagogik ofta saknas. Dyliga kunskaper uppfattas vara önskvärda. Det är en uppfattning som framkommer starkt. Det empiriska materialet visar dessutom att yrkesrollen formats i och av erfarenheterna från det dagliga arbetet snarare än under utbildningen. Tvärtom, så upplevs utbildningen inte alls ha förberett gymnasiebibliotekarien för arbete inom skolan i någon större utsträckning. Endast i något enstaka fall i det empiriska materialet ges det stöd för uppfattningen att yrkesrollen åtminstone till en del formats under utbildningstiden.

Vad angår *yrkesrollens möjliga utveckling* framträder en uppfattning som menar att yrkesrollen inte är föränderlig i någon större utsträckning alls; oavsett nya arbetsätt i skolan och introducerandet av ny teknik så är yrkesrollen densamma. En dominerande uppfattning som kontrasterar mot den menar att gymnasiebibliotekariens yrkesroll är mycket föränderlig. Behovet av att vara föränderlig anses där vara orsakat av en snabb utveckling i samhället som ställer nya krav på gymnasieskolan och på dem som arbetar i den. När det kommer an på i vilken riktning den förändras ligger det nära till hands att uppfatta yrkesrollen som närmande sig lärarens. Gymnasiebibliotekarien förutspås därmed få en mer handledande roll i någon mån. Uppfattningen att så kommer bli fallet framträder emellertid olika starkt. En uppfattning förfäktar ståndpunkten att även om gymnasiebibliotekariens yrkesroll kommer bli mer handledande i framtiden kommer den ändå vara fortsatt skild från lärarens och ha en fortsatt egen specialkompetens. En annan aspekt av i vilken riktning som yrkesrollen utvecklas är den tekniska utveckling som har ägt rum och som fortfarande äger rum inom bibliotek, skola och samhälle i stort. Kunskaper på detta område uppfattas sannolikt få en ökad betydelse även om

möjligheten till och villigheten att ta den nya tekniken till sig varierar mycket. Uppfattningen att en förändrad yrkesroll hindras av otillräckliga resurser framkommer tydligt.

Avseende *gymnasiebibliotekariens relation till lärare* uppfattas graden av hur tydlig yrkesrollen som gymnasiebibliotekarie är mycket olika. Det har ett nära samband med uppfattningen att gymnasiebibliotekarien själv, men också lärare, har en oklar bild av var i skolans organisation som gymnasiebibliotekarien inplaceras. Ofta inplaceras han eller hon tillsammans med övrig personal snarare än med pedagoger. Gymnasiebibliotekarien uppfattar det som missvisande. En sådan oklarhet bidrar till att hämma yrkesrollens vidare utveckling och medverkar till att gymnasiebibliotekarien många gånger ”glöms bort” i skolan. En stark uppfattning som framkommer är att lärare inte upplevs ha kännedom om gymnasiebibliotekariens särskilda kompetens och hur de skall kunna dra nytta av den kompetensen på bästa möjliga sätt. Utsagorna visar också på att gymnasiebibliotekarien tycker sig ha svårt att faktiskt visa fram sin särskilda kompetens och sina särskilda färdigheter. Det gör det ännu svårare för lärare att samarbeta med honom eller henne.

Utsagor kring *yrkesrollens status* visar på uppfattningen att gymnasiebibliotekarien inte generellt upplever att sin yrkesroll är jämlik med lärares utifrån hur de upplever att lärare förhåller sig till dem. De upplever att de ställs något vid sidan om lärare i skolan och det faktum att gymnasiebibliotekarien ofta erhåller en lägre lön än lärare uppfattas indikera en lägre status. Något som talar emot det är uppfattningen att gymnasiebibliotekarien åtnjuter full respekt från lärare och behandlas som tillhörande ett jämlikt yrke i högsta grad. Enligt den senare uppfattningen är yrkesrollen som gymnasiebibliotekarie tydlig. En stark uppfattning som kan utskiljas är också att gymnasiebibliotekariens yrkesroll närmar sig den lärare har alltmer som en följd av den utveckling som äger rum inom skolan, även om det råder olika uppfattningar om huruvida de båda yrkesrollerna kommer förenas i framtiden eller förbli skilda.

Gymnasiebibliotekariers relation till skolledning är svårare att uttyda ur det empiriska materialet. I den mån det går att uttyda olika uppfattningar kring hur gymnasiebibliotekarien upplever att han eller hon uppfattas av sin skolledning står det i relation till hur tydlig yrkesrollen upplevs. Här skiljer sig uppfattningarna åt. Några upplever sig ha en klar och tydlig yrkesroll utifrån skolledningens perspektiv medan andra uppfattar sin skolledning vara tämligen okunnig om gymnasiebibliotekariens kunskaper och kompetens. En sådan uppfattning får naturligtvis konsekvenser för gymnasiebibliotekariens yrkesroll i den bemärkelsen att det åligger gymnasiebibliotekarien själv att på egen hand utforma sin yrkesroll. Skolledarens okunskap om gymnasiebibliotekariens yrkesroll innebär att möjligheten att utveckla yrkesrollen och biblioteksverksamheten begränsas. Graden av inflytande på gymnasiebibliotekets verksamhet, men också på andra områden i skolan, skiljer sig åt markant i olika utsagor. Här kan ingen enda gemensam uppfattning fastställas utan de olika uppfattningar som kan urskiljas synes vara högst individuella.

Resultaten visar att det råder skilda uppfattningar kring flera olika aspekter av gymnasiebibliotekariens yrkesroll. Det finns därför anledning att tro att gymnasiebibliotekarien i hög grad själv utformar sin yrkesroll under de särskilda förutsättningar som finns på respektive gymnasieskola. De resultat som presenteras i uppsatsen skall emellertid inte betraktas som representativa för gymnasiebibliotekarier som yrkesgrupp. Tvärtom, undersökningen gör inga sådana anspråk. Resultaten är endast att betrakta som representativa för de gymnasiebibliotekarier som deltagit i undersökningen med sina olika uppfattningar och i den kontext i vilken undersökningen ägt rum.

SAMMANFATTNING

Uppmärksamheten vid skol- och gymnasiebibliotek har med jämna mellanrum fått ett uppsving i svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning men fokus har endast undantagsvis lagts vid gymnasiebibliotekariens särskilda yrkesroll skild från den verksamhet han eller hon är satt att leda. Det är viktigt att komma gymnasiebibliotekariens yrkesroll närmare eftersom den ofrånkomligen har en stor inverkan på den funktion och betydelse som ett gymnasiebibliotek får för den undervisning som gymnasieskolor bedriver.

Syftet med den undersökning som ligger till grund för föreliggande uppsats är att bidra till ökad kunskap om gymnasiebibliotekariens yrkesroll. I undersökningen är denna avgränsad till att endast relatera till lärare och skolläda. Yrkesrollen i relation till gymnasieelever är helt lagd åt sidan. Undersökningens tre frågeställningar är:

- Vilken uppfattning har gymnasiebibliotekarier av yrkesrollen som gymnasiebibliotekarie?
- Vilken uppfattning har gymnasiebibliotekarier av lärares uppfattning av gymnasiebibliotekariens yrkesroll?
- Vilken uppfattning har gymnasiebibliotekarier av skollädares uppfattning av gymnasiebibliotekariens yrkesroll?

En utförlig tematisk redogörelse över tidigare forskning inom ämnesområdet föregår en metoddel som redogör för den fenomenografiska metoden som ligger till grund för undersökningen. Fenomenografisk metod undersöker hur ett bestämt fenomen uppfattas av en bestämd population. Stor vikt läggs vid uppfattningsbegreppets två innebörder: *vad* ett fenomen uppfattas som och *hur* ett fenomen uppfattas. Fenomenet som undersöks är i uppsatsen gymnasiebibliotekariens yrkesroll och *hur* denna uppfattas. Yrkesrollen definieras först i en vid bemärkelse för att därefter diskuteras mer utförligt i relation till begreppet profession. Metoden gör inga anspråk på att finna generella resultat.

Den population som undersökningen omfattar är ett icke-representativt urval av åtta gymnasiebibliotekarier, verksamma inom gymnasieskolor eller integrerade folk- och gymnasiebibliotek i Göteborgs kommun våren 2002.

Medelst intervjuer med semistrukturerade frågor har författaren intervjuat gymnasiebibliotekarier kring hur de uppfattar sin yrkesroll och kring hur de uppfattar att lärare och skolläda ser på densamma. Intervjuerna är inspelade på band och har transkriberats av författaren. Informanternas utsagor utgör undersökningsmaterialet.

Undersökningsmaterialet har sammanställts och analyserats enligt en i uppsatsen förklarad analysmodell med vilken fjorton olika beskrivningskategorier har kunnat urskiljas. Beskrivningskategorierna rymmer olika uppfattningar av fenomenet så som de har uttolkats utifrån undersökningsmaterialet.

Uppsatsens resultatdel är tudelad. En inledande resultatdel, beskrivande gymnasiebibliotekariens yrkesroll i ett större sammanhang med konkreta exempel från tidigare forskning, utgör en bakgrund mot vilken undersökningens utfallsrum utförligt beskriver olika uppfattningar av den gymnasiebibliotekariens yrkesroll. Dessa exemplifieras med utförliga citat hämtade från utsagorna.

I enlighet med fenomenografisk metod görs inga försök relatera de framtagna resultaten mot annan forskning eller på annat sätt tolka dem. Resultaten återges i stället på ett i möjligaste mån objektivt sätt med målsättningen att uppfylla syftet med fenomenografisk metod; att beskriva olika uppfattningar av ett fenomen och deras inbördes relation hos en bestämd och avgränsad population vid en given tidpunkt.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR

Muntliga uppgifter i författarens ägo

Intervjuer med åtta gymnasiebibliotekarier, gjorda i april 2002.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Alexandersson, Mikael (1994). Den fenomenografiska forskningsansatsens fokus. I Starrin, Bengt & Svensson, Per-Gunnar, red. *Kvalitativ metod och forskningsteori.*, s 111-136. Lund: Studentlitteratur.

Almerud, Peter (2000). *Biblioteken, bibliotekarien och professionen; En rapport från fyra nordiska länder.* Stockholm: DIK-förbundet.

Beckman, Svante (1989). Professionerna och kampen om auktoritet. I Selander, Staffan, red. *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap; Professionaliseringens sociala grund*, s. 57-88. Lund: Studentlitteratur.

”Bibliotekarieprofessionen” (1993). *DIK-forum* 1993, nr 20, s. 8-9.

Blomberg, Barbro (1993). Skolbiblioteket inskolning i demokrati. I *Skolbiblioteket i medvind! Idéer och modeller för framtiden: Artiklar ur Barn & kultur 1991-1993* Brattström, Charlotte & Blomberg, Barbro, red. Lund: Bibliotekstjänst.

Broberg, Cecilia (1998). Problembaserat lärande- med biblioteket i centrum. I *Informations-sökning i fokus : Idébok och metodbok för gymnasieskolans bibliotek*, s. 56-65. Lund: Bibliotekstjänst.

Cleaver, Betty & Taylor, William D (1989). *The Institutional Consultant Role of the School Library Media Specialist.* London: ALA.

Denscombe, Martyn (2001). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna.* Lund: Studentlitteratur.

Gómez, Elsa (1988). *Undervisa med skolbibliotek: Ett kompendium för grundskollärlinjen 1-7.* Högskolan Sundsvall/Härnösand: Institutionen för lärarutbildning.

Gómez, Elsa & Swenne, Margareta (1996). *Aktivt lärande med skolbibliotek: Idéer och metoder för lärare och bibliotekspersonal i grundskolan.* Lund: Bibliotekstjänst i samarbete med SÖ.

Gustafsson, Cajsa & Hansen, Jenny (1999). *En gymnasiebibliotekaries möte med eleverna: En fallstudie.* Högskolan i Borås. (Magisteruppsats 1999:22).

Hansson, Johanna (1999). Det är något motsägelsefullt med skolbiblioteken. *Barn & Kultur* 1999, nr 4-5, s. 93-94.

Hasselrot, Titti & Sundin Beck, Ulla (2002). *Viljan att lära : Om lärandets drivkrafter och skolbibliotekets möjligheter*. Lund: Bibliotekstjänst i samarbete med Skolverket.

Hedenström, Solveig (1997). Exploderar gymnasiebiblioteken? Reflektioner kring en undersökning av gymnasiebiblioteken. *Barn & Kultur* 1997, nr 4-5, s. 79-82.

Hedenström, Solveig (1997). *Exploderar gymnasiebiblioteken? : En rapport om gymnasiebibliotekens resurser, integration i undervisningen och förändringsbehov*. Stockholm: SAB.

Hedenström, Solveig (1998). Hur står det till med gymnasiebiblioteken? Resultat och reflektioner kring en undersökning. I *Informationssökning i fokus: Idébok och metodbok för gymnasieskolans bibliotek*, s. 9-23. Lund: Bibliotekstjänst.

Kühne, Brigitte (1993). *Biblioteket - skolans hjärna : Skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetssättet på grundskolan*. Stockholm: A & W. (Studia psychologica et pedagogica; Ser. 2:104) Lunds universitet. Diss.

Limberg, Louise (1993). Omprövning och utveckling i skolbibliotek. I *Skolbibliotek i medvind! Idéer och modeller för framtiden: Artiklar ur Barn & kultur 1991-1993*, s. 7-14. Brattström, Charlotte & Blomberg, Barbro. Lund: Bibliotekstjänst.

Limberg, Louise (1996). *Skolbiblioteksmodeller: Utvärdering av ett skolbiblioteksprojekt i Örebro län*. Borås: Valfrid i samarbete med Örebro länsbibliotek (Skrifter från Valfrid 7).

Limberg, Louise (1998). *Att söka information för att lära: En studie av samspel mellan informationssökning och lärande*. Borås: Valfrid (Skrifter från Valfrid 16). Diss.

Limberg, Louise, Hultgren, Frances & Jarneving, Bo (2002). *Informationssökning och lärande – En forskningsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

Limberg, Louise (2003). *Skolbibliotekets pedagogiska roll - En kunskapsöversikt*. 2 uppl. Stockholm: Skolverket.

Loertscher, David V (1988). *Taxonomies of the School Media Library Program*. Englewood CO.: Libraries Unlimited.

Löfkvist, Jenny (2000). *Gymnasiebibliotekarien – informationsspecialist och pedagog: Om gymnasiebibliotekariens yrkesroll och dess angränsning till lärarrollen*. Högskolan i Borås. (Magisteruppsats 2000:11).

Malmström, Inger & Stein, Hannah (1989). *Fem perspektiv på gymnasiebibliotek tio år efter "Gula boken": Resultat av en enkätundersökning i sex län*. Stockholm: SÖ. (R89:14/rapporter-planering, uppföljning, utvärdering).

Malmström, Inger (1995). Nu exploderar gymnasiebiblioteken och gymnasiebibliotekarien går i bitar!. *Biblioteksbladet* 1995, nr 8, s. 263.

Malmström, Inger (1998). Att skapa en position på skolan. I *Informationssökning i fokus: Idé och metodbok för gymnasieskolans bibliotek*, s. 104-109. Lund: Bibliotekstjänst.

Marklund, Karin (1997). *Söka, sovra, läsa, lära...: Om gymnasiebibliotek som pedagogiskt hjälpmedel*. Högskolan i Borås. (Magisteruppsats 1997:15).

Müller, Lena (2002). Ny teknik och ny kunskapssyn: skapar nya utmaningar. I *Skolbibliotek i fortsatt medvind: Fler idéer och modeller: Artiklar ur Barn & Kultur 1994-2002*, s. 68-80. Lund: Bibliotekstjänst.

Odenstam, Gunnel, Svensson, Gunnel & Trotzig, Eva (1976). *Biblioteket i undervisningen: En arbetsmodell för informationssökning i samarbete elev-lärare-bibliotekarie (LBS-projektet)*. Stockholm: SÖ. (Sektionen för läromedelsutveckling skriftserie 1976:1.)

Rubin, Richard E (1998). *Foundations of Library and Information Science*, N. Y.: Neal-Schuman Publ, Inc.

Selander, Staffan (1989). Förvetenskapligandet av yrken och professionaliseringsstrategier. I *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap*, s. 57-88. Selander, Staffan, red. Lund: Studentlitteratur.

Seldén, Lars (1999). *Kapital och karriär: Informationssökning i forskningens vardagspraktik*. Göteborg och Borås: Valfrid. Göteborgs universitet. Diss.

Skolbibliotek i medvind! Idéer och modeller för framtiden; Artiklar ur Barn & kultur 1991-1993 (1993). Brattström, Charlotte & Blomberg, Barbro, red. Lund: Bibliotekstjänst.

Skolbibliotek i fortsatt medvind! Fler idéer och modeller: Artiklar ur barn och kultur 1994-2002 (2002). Lund: Bibliotekstjänst.

Skolbiblioteken i Sverige: Kartläggning, analys och probleminventering (1999) Stockholm: Statens kulturråd (Rapport från Statens kulturråd 1999:1).

Skolbibliotek som arbetssätt (1997). Almerud, Peter, red. Stockholm: Svenska kommunförbundet.

Ögland, Malin (2002). *Skolans bibliotek: Om att utveckla samarbetet mellan skolbibliotek och arbetslag*. Stockholm: Statens kulturråd.

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Limberg, Louise (1999). Experiencing Information Seeking and Learning: A Study of the Interaction between Two Phenomena. *Information Research*, vol 5, No 1. <http://www.informationr.net/ir/5-1/paper68.html> [elektronisk resurs hämtad 2001-12-20].

Göteborgs kommun. <http://www.educ.goteborg.se/skolor.htm> [elektronisk resurs hämtad 2002-07-30].

Bilaga 1.

INTERVJUUNDERLAG

Hur skulle du med egna ord vilja definiera din yrkesroll som gymnasiebibliotekarie, och vad är utmärkande för den?

Vilken eller vilka faktorer anser du har format din yrkesroll mest?

Upplever du att du i egenskap av gymnasiebibliotekarie har skolledning och lärare med dig i ditt arbete och att de är införstådda med och tillvaratar på den specifika kompetens du har i egenskap av bibliotekarie?

Finns dina arbetsuppgifter medtagna i skolans lokala arbetsplan eller i något annat styrdokument?

Vilka kanaler använder du dig av för att driva biblioteksrelaterade frågor på din arbetsplats?

Upplever du att du i egenskap av gymnasiebibliotekarie är delaktig i frågor som rör din arbetsplats?

Är det några arbetsuppgifter som rör ditt arbetet som du skulle vilja rationalisera bort till lärare eller till andra för att få mer tid över till högre prioriterade arbetsuppgifter? Om så är fallet, vilka skulle det vara och vilka arbetsuppgifter skulle du vilja ägna mer tid åt?

I vilken utsträckning upplever du att ett samarbete med skolledning och lärare är utvecklat på din arbetsplats? Finns det ett behov att fördjupa ett sådant samarbete så som du ser det?

Vilken placering, position, status i gymnasieskolan skulle du vilja tillmäta din roll som gymnasiebibliotekarie i förhållande till främst lärare och skolledning, och på vilka grunder tillmäter du yrkesrollen den positionen?

Vilken roll eller vilket inflytande i gymnasieskolan vill du uppnå i egenskap av gymnasiebibliotekarie? Med vilka medelvill du/kan du uppnå en sådan roll?

Är du engagerad i frågor som rör andra områden än de mer specifikt biblioteksanknytna områdena? Upplever du att skolledning och lärare lyssnar på dig i din egenskap av gymnasiebibliotekarie?

Vilka kvalitéer som gymnasiebibliotekarie anser du vara särskilt viktiga /mindre viktiga i ditt arbete på en gymnasieskola?

Hur ser du på behovet av kontinuerlig fortbildning i ditt yrke?

I vilken utsträckning har du kontakt med andra gymnasiebibliotekarier, andra bibliotekarier eller övriga som är verksamma inom området? Vilka kanaler sker den kontakten via?

I vilken utsträckning upplever du att yrkesrollen är oföränderlig eller föränderlig över tid?

I vilken riktning skulle du vilja se yrkesrollen utvecklas?

... men man kan ju inte nämna bibliotek förrän någon börjar prata om hur trevligt det var när de var barn; den där speciella bibliotekslukten och allt vad det nu är; tystnaden och skrapet; de snälla tanterna eller de arga tanterna. [Informant A]